

Ege Coğrafya Dergisi, 24/2 (2015), 69-106, İzmir
Aegean Geographical Journal, 24/2 (2015), 69-106, İzmir—TURKEY

**PALEOCOĞRAFİK – JEOARKEOLOJİK BULGULAR IŞIĞINDA
PATARA APOLLON TAPINAĞI'NIN YERİNİN TARTIŞILMASI:
Patara Apollon Tapınağı Kısık Boğazı'nda mıydı?
(Eşen Ovası – MUĞLA/ANTALYA)**

*Discussions on the Location of Apollo Temple at Patara in the Light of
Paleogeographical-Geoarchaeological Evidence:
Was the Apollon Temple at Patara in the Kısık Gorge?
(Eşen Plain – MUĞLA/ANTALYA)*

Ertuğ ÖNER

*Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, 35100 Bornova, İzmir
ertug.oner@ege.edu.tr*

Hüsna AKBULUT

*Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü Fiziki Coğrafya
husna.akbulut@gmail.com*

Abstract

The antic city of Patara, was one of the six major cities of Lycian civilization in ancient times. It was an important harbour city and a famous oracle centre. Remains of an arched structure were found during archaeological excavations in the Kısık gorge, to the north of Patara. It has been a topic of discussion. There are several ideas about the origin and function of the structure. While some archaeologists believe that the structure is of a bridge, the others suppose that it belongs to vestibules of the temple of Apollo of the important oracle centre. In this paper, origin of the structure will be interpreted in the light of paleogeographical and geoarchaeological evidence.

Keywords: Alluvial geomorphology, Paleogeography, Geoarchaeology, Patara, Apollon Temple, Ancient bridges, Eşen delta-flood plain, Gelemiş, Fethiye/Muğla - Kaş/Antalya.

Öz

Antik dönemde Likya birliğinin ayrıcalıklı 6 büyük kentinden biri ve önemli limanı olan Patara, aynı zamanda döneminin çok ünlü bir kehanet (bilicilik) merkezi durumundaydı. Arkeolojik kazılar

sırasında Patara kuzeyinde Kısık Boğazı'nda ortaya çıkarılan antik yapı kalıntılarının bir köprü yapısına ait olduğu ifade edilmiştir. Daha sonraki yıllarda, bu kalıntıların Patara'yı önemli bir kehanet merkezi yapan Apollon Tapınağı'nın dehlizleri olabileceği iddiaları öne sürülmüştür. Bu yazıda paleocoğrafya ve jeoarkeolojik açıdan veriler yorumlanıp bu görüşlere ışık tutulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Alüvyal jeomorfoloji, Paleocoğrafya, Jeoarkeoloji, Patara, Apollon Tapınağı, Antik köprüler, Eşen Taşkın-Delta Ovası, Gelemiş, Fethiye/Muğla - Kaş/Antalya.

GİRİŞ

Patara, antik Likya medeniyetinin önemli bir liman kentidir. Günümüzde Fethiye ve Antalya körfezleri arasında kalan Teke Yarımadası (Şekil 1a), antik dönemde Likya Bölgesi'dir. Patara, Likya birliğinin ayrıcalıklı üç oy hakkına sahip 6 büyük kentinden biridir (Işık-Yılmaz, 1990 ve Şahin, 2011) (Şekil 1b-c). Patara, var olduğu dönemde aynı zamanda yörenin önemli kehanet (bilicilik) merkezi durumundaydı (Işık, 1991). Günümüzde bu alanda modern Gelemiş Köyü yer alır.

Patara'da 1987 yılında Prof. Dr. Fahri IŞIK başkanlığında başlayan arkeolojik kazı çalışmaları hiç ara verilmeden günümüzde Antalya Üniversitesi adına Prof. Dr. Havva Işkan IŞIK başkanlığında devam etmektedir.

İlk kez 1993 yılında Patara ve çevresinin jeomorfolojisini aydınlatmak üzere yörede başladığımız delgi sondaj yöntemli paleocoğrafya ve jeoarkeoloji araştırmalarımız, 1999 yılına kadar devam etmiştir (Öner, 1993; 1995; 1997a-b-c; 1998; 1999a-b; 2001; 2009 ve 2013; Öner vd.,2013). Çalışmalarımız sırasında, kazı ekibinin Patara kuzeyindeki Kısık Boğazı'nda belirleyip ortaya çıkardıkları, tarafımızdan da gözlenen ve sonuçta bir köprü yapısı olarak yorumlanan kalıntılar (Işık, 1994), daha sonra 2014 yılında kaybettiğimiz değerli araştırmacı ve akademisyen Prof. Dr. Sencer ŞAHİN tarafından Patara'nın Kehanet Ocağı olan Apollon Tapınağı'na ait olabileceği iddia edilmiştir (Şahin, 2012).

Bu yazımızda, yörede sürdürdüğümüz delgi sondajlı paleocoğrafya-jeoarkeoloji araştırmalarımıza dayanarak, mevcut kalıntılar hakkındaki iddialar değerlendirilecek ve bu yapı kalıntılarının ne olabileceği yönündeki önerilerimiz kendi bilim alanımız açısından belirtilecektir.

Eşen Taşkın-Delta Ovası ve Çevresinin Paleocoğrafik-Jeoarkeolojik Özellikleri

Patara antik kenti, Anadolu Yarımadası'nın güneybatısında, genelde kuzey-güney yönlü akışını sürdüren Eşen Çayı'nın (Kocaçay- antik adı Ksanthos) oluşturduğu delta-taşkın ovasının güneydoğusunda yer alır (Şekil 1a). Patara, Eşen Taşkın-Delta Ovası'ndan yaklaşık 100 m yükseklikteki Gürten Sırtı ile ayrılan bir oluk içinde bulunur (Şekil 1b-c). Antik Patara kenti, MÖ I. Binlerde kurulmuş olup (Işık, 1991) Eşen Ovası ile arasındaki bağlantı Kısık Boğazı ile gerçekleşmiştir. Özellikle Orta ve Geç Holosen'de meydana gelen doğal çevre değişimleri kentin bulunduğu alanı önemli ölçüde etkilemiştir. Eşen Çayı'nın hiçbir zaman Kısık Boğazı üzerinden Patara oluşuna geçmemiş olmasına rağmen, taşıdığı alüvyonlarla şekillendirdiği Eşen Delta Ovasının gelişme aşamaları, Patara kenti ve limanını etkilemiştir. Hem kentin burada kurulmasındaki avantajların oluşmasında hem de önemini yitirmesinde Eşen Ovası'nın jeomorfolojik gelişiminin etkisi fazladır. Eşen Delta Ovası'nın ve Patara oluşunun paleocoğrafya özelliklerini ortaya koyabilmek için Eşen Çayı ve vadisini gözden geçirmek yararlı olacaktır.

Eşen Çayı Vadisinin Jeolojik-Jeomorfolojik Ana Çizgileri

Eşen Çayı, genel olarak kuzey-güney yönlü tektonik bir çöküntü oluşuna (graben) yerleşmiştir. Akarsuyun kaynak bölgesini, Söğüt güneyinde kalan Çal ve Kızılca dağları oluşturur (Şekil 1a). Kaynak bölgesinde Küçükklüçay adını alan Eşen Çayı, daha sonra GB'ya dönerek Büyükdere kolunu alır. Seki yakınlarında batıya yönelir. Daha sonra yeniden güneye doğru dönen Eşen Çayı ağır bölümüne kadar kuzey-güney yönlü akışını korur. Seki yakınlarında Seki Çayı adıyla anılır. Son

olarak güneye yöneldiği noktadan Kemer'e kadar ise adı Koca Çayı'dır (Şekil 1 ve 2). Bu arada KB'dan gelen Akçay kolunu alan Eşen Çayı'nın akışı kuvvetlenir. Kemer'den itibaren de Eşen Çayı olarak adlandırılır. Akarsu denize yaklaştığı güneydeki bölümde dar bir boğazdan geçer ve oluşturduğu delta-taşkın ovasında Akdeniz'e ulaşır (Öner, 2009) (Şekil 1 ve 2).

Eşen Çayı havzasını yükselteleri 1000-3000 m arasında değişen dağ kütleleri batıdan, kuzeyden ve doğudan çevrelemektedir. Kuzeyde Boncuk Dağları, Eşen Çayı havzasını Dalaman Çayı havzasından ayırır (Şekil 2). Fethiye Körfezi'nin güneyinden itibaren Eşen Çayı havzasının batısında Haticeana Dağı, Babadağ (1975 m) ve Sandık (Şandak) Dağı (1009 m) yer alır. Doğudan ise Salur (Elbis) Dağı (2965m), Erendağ (2439 m), Akdağ (3015 m), Dumanlı Dağ (1965 m) ve Katran Dağı (1864 m) havzayı sınırlandırmaktadır (Öner, 1997) (Şekil 2).

Eşen vadisi yön bakımından doğu-batı uzanımlı Ege grabenlerinden farklılık göstermekle birlikte, oluşumu bakımından onlara benzer. Ege'dekiler gibi Neotektonik etkilerle yükselerek gerilen yer kabuğunun üst katmanlarındaki, farklı doğrultuda kırılma ve açılmalarla oluşan bir graben içinde şekillenmiştir. Bölgesel olarak bakıldığında, Eşen grabeni kuzeybatısındaki Menderes masifi ve güneydoğusundaki Beydağları (Antalya) otokton birimleri arasında, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan ve bütünüyle 'Likya napları' olarak adlandırılan karmaşık yapı bir kuşak üzerinde bulunur (Şekil 3).

Batı Torosların bu bölümünde Beydağları otoktonu ve Likya naplarına ait Tavas napı, Bodrum napı, Dumanlıdağ napı ve Gülbahar napı yer almaktadır (Şenel, 1997a; 1997b) (Şekil 3). Beydağları otoktonu ve Likya napları arasında yanal yönlerde süreklilik gösteren Yeşilbarak napı bulunur (Şekil 4). Bölgede Beydağları otoktonuna ait, platform tipi karbonatlardan oluşan Jura-Kretase yaşlı Beydağları formasyonu, Burdugalien yaşlı algi kireçtaşı ve kiltaşlarından oluşan Sinekçi formasyonu, Üst Burdugalien-Alt Langien yaşlı konglomera, kumtaşı, kiltaşından oluşan Kasaba formasyonu ile Üst Langien yaşlı Felenkdağı konglomerası yüzeylenir. Beydağları otoktonu üzerinde tektonik örtü olarak bulunan Yeşilbarak

napı bölgede, Üst Lütésien-Alt Burdugalien yaşlı Elmalı formasyonu ile temsil edilir. Yeşilbarak napı üzerinde Likya napları tektonik olarak yer alır (Şenel, 1997a; 1997b; 1997c; 1997d) (Şekil 4).

Serpantin ve karbonatlı birimlerin (genellikle ofiyolit birimlerinin) büyük naplarından oluşan bu kuşak, Geç Kretase-Erken Tersiyer süresince Arap-Afrika ile Avrasya levhaları arasındaki çarpışma sonucunda Alp-Himalaya dağ oluşumu, Paleotetis'in kapanması, Neotetis'in açılması olaylarıyla oluşmuştur (Şengör ve Yılmaz, 1981; Robertson ve Dixon, 1984; Şenel 1997a). Eşen grabeni bu kuşağın güney kenarında yer alır (Şekil 3).

Eşen grabenini çevreleyen kütleler çeşitli yaş ve litolojideki kayalardan meydana gelir. Bu alanda Mesozoik, Tersiyer ve Kuvaterner'e ait formasyonlara rastlanmaktadır. Havzanın kuzeyinde genellikle karbonatlı kayalardan oluşan kütleler yer almaktadır. Fethiye ve Kemer arasındaki nispeten daha alçak olan bölgede ise ofiyolitler bulunur. Yörede yer alan karbonatlı kayalar, bu ofiyolit masif üzerinde yer almaktadır (Colin, 1962; Öner, 1997) (Şekil 4).

Mendus Dağı, Baba Dağı ve Sandık Dağı kütleleri Kretase yaşlı kireçtaşlarından yapıdır (Şekil 4). Havzanın doğusunda yer alan Dumanlı Dağı kütlesi de kireçtaşlarından oluşmaktadır. Bu kayalar Kasaba bölgesine ve Akdağ masifine doğru vadiler ile sınırlanmış ve bu vadiler Eosen ile Miosen'e ait flišler içinde açılmıştır. Eşen Çayı'nın doğu ve kuzeydoğusundaki Salur (Elbis) Dağı ve Akdağ kütleleri Tersiyer flišleri üzerine binmiş allokon kireçtaşı masiflerdir. Bütünüyle naplı bir yapısı olan ve Batı Torosların en yüksek ikinci zirvesine sahip Akdağ, güneyden Tersiyer'e ait flišlerle çevrilidir. (Colin, 1962; Öner, 1997) (Şekil 4).

Eşen grabeni ortalarından güneydeki delta ovasına açılan boğaza kadar olan tabanı yatay yapı Pliosen yaşlı kireçtaşı ve marn tabakaları ile kaplıdır (Colin, 1962). Eşen Çayı vadisini kapsayan bölge Tortonien'de tektonik yükselmeler sonucu karasal bir karakter kazanmış ve bu yükselmelere uyamayan Eşen Çayı vadisi gibi bölümleri de daha alçakta kalan ve Miosen sonlarında yeni bir sedimantasyonun başladığı alanlar olmuştur (Şekil 4). Alt Pliosen'de Eşen Çayı vadisinde brakik-

limnik bir sedimantasyon sonucu marnlar, kireçtaşı ve kireçtaşı konglomeraları birikmiştir (Colin, 1962). Vadinin güney bölümünde ve özellikle Eşen çevresinde pek çok dere tarafından yarılmış olarak 10-15 m kalınlığında beyaz ila gri marnlar ve marnlı kireçtaşları, zeytin yeşili kısmen bitümlü ve bol bitki artığı içeren killer, kireçtaşı ve serpantin konglomeraları gözlemiştir. Bunlar içerdikleri faunaya göre Pliosen'e ait tatlı su birikimleridir. Eşen Çayı vadisinin bulunduğu alanda, Pliosen sonu ya da Pleistosen başlarında şiddetli yükselmelere bağlı olarak büyük faylar meydana gelmiştir. Brakik-limnik sedimantasyon bu şekilde sona ermiştir. Pleistosen ve Holosen boyunca artık sadece seyrek moloz koridorları oluşmuştur (Colin, 1962).

Alçıçek vd., Eşen havzasının, Likya naplarının üzerinde Geç Miosen-Geç Pliosen zaman aralığında, başlangıçtan beri normal faylarla sınırlı olarak gelişen genişlemeli, karasal bir graben havzası olduğunu ifade etmiştir (Alçıçek vd., 2006; Alçıçek, 2007). Bu gelişim dört dönemde ele alınmış (Şekil 5), ilk aşamada; Geç Miosen'de KD-GB uzanımlı doğuda Saklıkent, batıda Kabağaç fayları ile sınırlı bir graben olarak havza açılmış, alüvyon yelpazesi ve akarsu tortulları ile dolmaya başlamıştır. Tabanda yer alan bir memeli fosilinden havzanın Vallesien-Erken Turolien (Erken Tortonien) aralığında dolmaya başladığı anlaşılmıştır (Alçıçek vd., 2006) (Şekil 5A). İkinci aşamada, alüvyal ve akarsu tortullarından kurulu ilk dönem tortulları, havza tabanının çökmeye devam etmesi ile yaygın ince taneli gölssel ortam tortulları ile örtülmüştür. Gölssel birimlerin tabanında yer alan bataklık ortamında bulunan fosil balık dişleri Erken Pliosen yaşını vermiştir (Şekil 5B). Üçüncü aşamada, Erken Pliosen'den itibaren havzadaki sığ-gölssel tortullar, yukarı doğru, monoton ardalanan açık-gölssel tortullara geçer. En fazla 70 m kalınlığa erişen ince taneli gölssel tortular, üste doğru, kırıntılı malzeme geliminin artışı ile sığlaşır. Pliosen sonuna doğru, ince taneli gölssel tortullar üzerine en fazla 35 m kalınlığa erişen Gilbert-tipi delta tortulları ilerlemiştir. Delta çökelleri flüviyal üst takımlarla sonlanır ve bu seviye Eşen Neojen havza dolgusu istifinin en üst kısmını oluşturur. Tüm bu istiflerin üzerine ise, açılı uyumsuzluk ile çok kaba kırıntılı malzemelerden oluşan, Kuaterner alüvyon yelpazesi birimleri yerleşir (Şekil 5C). Son dönem;

tektonizmanın yeniden etkinleştiği bir döneme karşılık gelerek havza parçalanır. Havza dolgusunun en üstünde yer alan delta istifi üzerine açılı uyumsuzlukla gelen kaba taneli alüvyon yelpazesi tortulları bunun işareti olarak kabul edilir (Şekil 5D). Alçıçek vd.'ne göre, bu dönemde, bölgesel jeodinamik etkenler ile genişleme yönünün değişmesi sonucu, etkinleşen eski fay takımları ile birlikte, K-G yönlü yeni fay takımları da gelişmiştir (Alçıçek vd., 2006). Neojen birimleri üzerine ilerleyen alüvyon yelpazelerinin en iyi gözlemlendiği Saklıkent ve Araplar yörelerindeki seviye farkı 850 m'yi bulur ve bu fark, havza tortullarının Kuaterner'de alçaldığını gösterir. Bu durum kuzeydeki, KB-GD gidişli Ören fayı boyunca olmuştur. Bu genişleme olayı sonrası havzada belirgin değişiklikler ile birlikte toplam 850 m'lik düşey alçalma meydana gelmiştir. Bu alçalma sonucu, Eşen vadisi boyunca farklı seviyelerde bulunan akarsu taraçaları, bölgedeki çökmenin günümüzde devam ettiğini gösterir (Şekil 6) (Göçmen, 1977). Bu taraçalar, Eşen vadisi kuzeyinde yer alan Ören fayı ile beraber, havza güneyindeki eşleniği yaklaşık D-B gidişli Kınık fayı ile de ilişkili olmuşlardır (Alçıçek vd., 2006).

Patara'yı çevreleyen kütleler, genellikle Jura-Kretase yaşlı kireçtaşları, Üst Paleosen-Eosen yaşlı kireçtaşı ve breşler ile Eosen-Miosen yaşlı kumtaşı ve şeyllerden yapıldır (Şekil 7). Yüksek kesimlerin eteklerinde küçük derelerin oluşturduğu kolüvyal karakterli birikinti konileri bulunur. Patara oluşu tabanı ise Terra-rossa karakterli kırmızı killerle kaplıdır. Lateritik özellikteki bu kırmızı killer büyük ölçüde karbonatlı kayaların erime artışı ürünler olup oluşun vaktiyle kapalı ya da yarı kapalı karstik bir çukurluk olduğunu gösterir (Şekil 7).

Delgi Sondajları

Eşen Ovası'ndaki çalışmalarımız arkeolojik araştırmalara yardımcı olmak amacıyla 1993 yılında başlamıştır. Bu yılda özellikle Patara oluşu ve çevresinde ilk alüvyon delgi sondajları yapılmıştır. Çalışmalar 1995, 1997 ve 1999 yıllarında da devam etmiş, böylece delgi sondajlar Letoon ve yakın çevresi ile Eşen Ovası'na doğru genişlemiştir (Şekil 8 ve 9). Bu yıllar içerisinde Eşen Ovası, Letoon ve Patara çevresinde olmak

üzere toplam 60 adet delgi sondaj yapılmıştır (Şekil 10; 11; 12; 13 ve 14).

Sondajlardan elde edilen sediman örnekleri incelenmiş ve Eşen Taşkın-Delta Ovası'nın gelişme evreleri ile Patara Koyu'nun eski kıyı çizgisi belirlenmiştir (Öner, 2009 ve 2103).

Kıyı ortamlarında meydana gelen değişmelere duyarlı olan makro ve mikro fosiller alüvyal jeomorfoloji ve jeoarkeoloji çalışmalarında önemli birer veri kaynağıdır. Çalışmamızda delgi sondajlardan elde edilen sediman örnekleri makro ve mikro fosiller açısından değerlendirilmiştir. Elde edilen paleontolojik sonuçlar sedimantolojik verilerle karşılaştırılarak, makro ve mikro fosillerin ortam belirlemeye yönelik katkıları değerlendirilmiştir (Şekil 14 ve Tablo 1).

Eşen Taşkın-Delta Ovasının Gelişimi ve Patara

Son buzul çağı Würm'de (~15.000 yıl öncesi) deniz seviyesinin bugünkünden yaklaşık -100 ila -120 m kadar alçakta olduğu bilinir (Kayan, 1995; 1999 ve 2012). Holosen'de iklimde ısınmaya bağlı olarak buzullar erimiş ve denizlere bol miktarda tatlı su girişi olmuştur. Bu nedenle Würm'de -100/120 metrelerde bulunan deniz seviyesi, Erken Holosen'de yükselmiş ve günümüzden ~7000-6000 yıl kadar önce bugünkü seviyesine ulaşmıştır.

Holosen transgresyonu sonucunda yükselen deniz suları dik kıyılar önünde yükselirken, alçak kıyılar boyunca kara içlerine sokularak koy ve körfezler oluşturmuştur. Bu transgresyon sırasında Anadolu'nun batı ve güneybatı kıyılarındaki akarsu vadilerinde boğulmalar yaşanmıştır.

Güneybatı Anadolu kıyılarında yer alan Eşen Ovası'nda da benzer durum gerçekleşmiştir. Holosen öncesi son buzul döneminde, bu alandaki mevcut tektonik depresyon karasal bir düzlüktür. Eşen Çayı, şimdikine oranla daha açıkta ve aşağıda (-100/120 metrelerde) olan bir kıyı çizgisine göre akış gösterir. Eşen Çayı'nın getirdiği alüvyonlar, ile çevredeki yüksek rölyef üzerinden gelen küçük akarsular ve yüzeysel akışlarla taşınan kolüvyal karakterli sedimanlar, bu dönemdeki ovayı şekillendirmişlerdir.

Deniz seviyesinin hızla yükseldiği Erken Holosen'de, Eşen Ovası'nın bulunduğu alandaki tektonik çukurluk geniş bir körfez haline gelirken, Patara oluğu içinde de bir koy meydana gelmiştir (Şekil 15 ve 16). Patara oluğuna sokulan deniz sularının örttüğü ilk topoğrafya, kırmızı killi-lateritik (terra-rossa karakterli) sedimanların oluşturduğu tabanı düz, çevredeki yüksek kütlelere doğru eğimi artan bir yüzey olmalıdır. Patara ve çevresinin alüvyal jeomorfolojisini araştırmak amacıyla bataklık içinde yapılan delgi sondajlarda, kıyı birikimlerinin bu kırmızı-killi sedimanlar üzerinde geliştiği görülmektedir. Patara Koyu içinde dalgaların yaptığı aşındırma sonucu bu sedimanların büyük kısmı ortadan kaldırılmıştır. Bugün ancak bataklığın kuzey ucundaki kıyı sedimanları altında bu kırmızı killi birim görülmektedir (Şekil 17).

Eşen Ovası'nda yapılan delgi sondajlarda kuzey eteklere kadar denizel sedimanların sokulduğu gözlenmiştir (Şekil 18). Bu veriler günümüz ova alanını oluşturan çukurluğun deniz suları ile kaplandığını göstermektedir. Deniz yükselmesi günümüzden ~7000-6000 yıl önce, yani Orta Holosen'de durmuş, bu zamandan sonra da alüvyon birikimi ön plana geçmiştir. Geç Holosen'de yani ~6000 yıl öncesinden günümüze kadar geçen sürede alüvyon birikiminin artması ile körfezin dolması hızlanmıştır.

Orta ve Geç Holosen'de Eşen Çayı körfez içinde kuzey-güney yönünde akışını sürdürmüş ve yine bu doğrultuda alüvyonlarını biriktirerek körfezi doldurmaya devam etmiştir (Şekil 15). Böylece Eşen Çayı güneye doğru uzanan bir delta geliştirmiş ve bu deltanın doğusunda kalan körfez bölümü (bugünkü Ovaölü bataklığının olduğu alan) yavaş yavaş bir lagüne dönüşmüştür (Şekil 15 ve Şekil 18). Ova'da yapılan derin delgi sondajlarda denizel birime kadar ulaşmış olanlarda denizel/lagüner sedimanlar arasındaki geçiş belirgindir.

Denizel ve lagüner sedimanlar arasındaki geçiş, tane boyu özelliklerindeki değişmeler yanında içerdikleri fosillerdeki değişmelerle de gözlenmektedir. Lagüner sedimanlar içinde *Cardium* fosil kavkaları yoğunlaşmaktadır. Denizel birimlerdeki kum ağırlıklı sedimandan silt-kil ağırlıklı lagüner sedimana geçilirken, *Cardium*

fosilleri de ön plana geçmektedir. Bunun yanında Eşen 32 numaralı sondajda olduğu gibi denizel birimdeki *Vermetid*'ler, lagüner sedimanlarda gözlenmemektedir (Şekil 18). Bu sondajın lagüner birimin en alt bölümüne ait kavkıllardan elde edilen RC 14 sonucu GÖ 5495±70 yıl tarihini vermiştir (Öner 2013). Buna göre Eşen Ovası'nın doğu bölümünde bulunan denizel ortamın yaklaşık Orta Holosen'de sınırlandığı ve bu alanın giderek bir lagün ortamına dönüştüğü anlaşılmaktadır. Eşen Ovası'nın güneydoğu ve kuzeybatısında yapılan sondajlarda ise bu alanların denizel ortamdan çok fazla değişikliğe uğramadan sığ deniz kumlu sedimanlarıyla dolarak karalaştığını göstermiştir.

Eşen Çayı'nın doğusundaki lagün ortamı, buradaki kaynak sularının da etkisi ile uzun süre varlığını sürdürmüştür. Bu lagüner ortamı yansıtan sedimanlar içinde, birçok sondajda ova yüzeyinin yaklaşık 7-10 m, bugünkü deniz seviyesinin 3-6 m kadar altında kalınlığı yer yer 10 cm'yi bulan beyaz renkli volkanik kül tabakası bulunmuştur (Şekil 18). Açık denizle bağlantısı sınırlanmış, bu tip lagüner ortamda çok iyi korunmuş olan bu volkanik kül katmanı büyük bir olasılıkla bu bölgede yakın dönemde etkinlik göstermiş bir volkana aittir. Bölgede tarihi çağlar içinde etkinlik gösteren volkan Santorini (Thera) olup, bu küller de ona aittir (Öner, 1999 ve 2013; Fouache vd., 2010). Nitekim çeşitli sondajlarda volkanik kül tabakası yakınlarından alınan organik örneklerin RC14 tarihleri yaklaşık günümüzden önce 3900 ila 4200 yılları arası döneme aittir.

Batı Anadolu kıyılarına ait çalışmalarda, günümüzden 5000–3500 yıl kadar önceki dönemde (Bronz Çağı) deniz seviyesinin 2 m kadar alçaldığı daha sonra milat yıllarına kadar tekrar günümüz seviyesine yükseldiği tespit edilmiştir (Kayan, 1997). Benzer bir durum, Eşen Ovası'nda yaptığımız sondajlarda da gözlenmiştir. Eşen Ovası'nın doğu bölümünde kalan lagün ortamına ait sedimanlar, bugünkü deniz seviyesinin yaklaşık 3 m kadar altında ve genel olarak aynı seviyelerde sona ermektedir (Şekil 18). Deniz seviyesindeki bu alçalma Eşen Ovası'nın alüvyonlarla dolmasını daha da hızlandırmış buna bağlı olarak kıyı çizgisi de daha hızlı ilerleme göstermiş olmalıdır.

SRTM uydu görüntüsüne dayalı Şekil 19'da Eşen ovası delta gelişimi ile mikro rölief

ilişkilendirilmiş ve Kınık Boğazı'ndan ovaya doğru eski delta sınırları kesik çizgilerle, gelişme yönleri ise oklarla gösterilmiştir (Şekil 19) (Fouache vd., 2012). Şekilde Kınık'tan itibaren Eşen Deltası'nın ilk dönemlerde kuzey-güney doğrultusunda ilerlediği açıkça görülmektedir. Buna göre Kınık Boğazı'ndan Kısık Boğazı'na doğru hızlı bir şekilde gelişen Eşen Deltası doğal bir karasal bağlantı oluşturmuştur (Şekil 15 ve 19).

Eşen Ovası'ndaki antik yerleşme yerlerinin 2500–3000 yıl kadar önce kurulmaya başladığı bilinmektedir. Patara koyunun liman olarak kullanıldığı bu dönem, deniz seviyesinde meydana gelen alçalmaya bağlı olarak alüvyon birikiminin arttığı döneme karşılık gelmektedir. Bu hızlanma nedeni ile Kısık Boğazı önlerine kadar gelişen delta ovası sayesinde Patara oluğu ve diğer kentler arasında kara bağlantısı kurulmuş ve Kısık Boğazı da Patara limanının ovaya açılan doğal kapısı haline gelmiş olmalıdır (Şekil 15, 16, 17 ve 19).

Birikmenin artması ile birlikte kıyı çizgisi daha sonraki dönemlerde açık denize doğru ilerlemiştir. Açık deniz etkisiyle kum boyu sediman birikimi kıyı boyunca artmış ve bu kumlar batı yönlü rüzgârlar sayesinde Eşen Ovası içlerine kadar taşınmışlardır. Taşınan bu kumlar ova içlerine kadar uzanan geniş kumul alanları oluşturmuştur (Şekil 8). Bu kumlar akıntı ve diğer etkilerle kıyı boyunca taşınarak Patara limanı önlerinde de birikmeye başlamıştır (Şekil 9, 15 ve 20). Birikme sonucunda Patara limanı zaman içerisinde dolmuş ve bir bataklığa dönüşmüştür (Şekil 15, 20 ve 21). Bu gelişmelerin şartlarda değişme olmadan sürmesi halinde, gelecekte sediman birikimi sonucu Kalkan Koyu da giderek dolabilecektir (Şekil 15 ve 22).

Paleontolojik Değerlendirmeler

Eşen Ovası ve Patara oluğunda yapılan toplam 60 sondajdan 15'i (Eşen-03, 14, 18, 21, 23, 25, 32, 34, 49, 50, 51, 52, 55, 58, 60) paleontolojik açıdan incelenmiştir. Ovada yer alan Eşen 18, 32, 34, 49, 58 ve 60 nolu sondajlarda yüzeyle yakın seviyelerde *Ammonia tepida* Cushman, *Cyprides torosa* (Jones), *Gastropoda* sp. gibi bataklık ortamını (asidik-bazik) yansıtan türler bulunmuştur (Nazik, 1994). Tatlı su girişlerinin olduğu kısımlarda ise bu türlerin yanında *Planorbis* sp. ve

Succinea sp. gibi cinsler de birliktelik göstermektedir. Bundan sonraki seviyelerde ise lagüner ortamı (somatr) yansıtan *Ammonia tepida* Cushman, *Cyprides torosa* (Jones), *Rissoa* sp., *Scrobicularia* sp., *Cerastoderma* sp. gibi cins ve türler bulunmaktadır. Bu sondajların daha derin seviyelerinde ise denizel ortamı yansıtan *Ammonia tepida* Cushman, *Elphidium crispum* (Linne), *Elphidium* sp., *Quinqueloculina* sp., *Quinqueloculina seminula* (Linne), *Nonion* sp., *Aurila convexa* (Baird,1850), *Aurila arborescens* (Brady,1865), *Cyprides torosa* (Jones), *Loxoconcha gibberosa* Terquem, 1878, *Loxoconcha elliptica* Brady, 1868, *Bittium* sp., *Rissoa* sp., *Mytilopsis* sp., *Cerastoderma* sp., *Tellina* sp., *Scrobicularia* sp., *Parvicardium* sp. gibi cins ve türler yer almaktadır (Meriç-Avşar, 2001; Meriç vd., 2004).

Patara oluğundaki Eşen-03, 14, 23, 25, 50, 51, 52 nolu sondajlarda ise bataklık ve kırmızı karasal dolgulu birimler içerisinde *Orbulina* sp., *Globigerina* sp., *Gastropoda* sp., *Cyprides torosa* (Jones), *Ammonia* sp. gibi cins ve türler bulunmuştur. Bunlardan derin deniz ortamını yansıtan *Globigerina* sp. ve *Orbulina* sp. cinslerine kırmızı karasal dolgular içerisinde rastlanılmıştır. Bu fosillerin çevredeki daha yaşlı formasyonlardan taşınarak geldiği düşünülmektedir. Aynı şekilde fosillerin taşlaşmış bir yapıya sahip olması bu durumu doğrulamaktadır. Patara oluğundaki sondajların daha derin seviyelerinde yine denizel ortamı yansıtan *Ammonia tepida* Cushman, *Elphidium crispum* (Linne), *Quinqueloculina* sp., *Cyprides torosa* (Jones), *Bittium* sp. gibi cins ve türler bulunmuştur (Meriç-Yokeş, 2008).

Kısık boğazının kuzeyinde ovaya doğru yer alan Eşen 55 sondajı yüzeyden 1230 cm derine kadar ulaşmıştır. Bu sondajın toplam 16 seviyesinden fosil incelemesi yapılmıştır (Şekil 14, Tablo 1). 325-350 cm derinlikte *Peneroplis pertusus* (Forskal) ve *Peneroplis planatus* (Fichtel and Moll) foraminiferlerinin baskın olduğu görülmektedir. Akdeniz foraminifer topluluğuna ait bu türlerin sıcak su koşullarını tercih ettikleri bilinmektedir. Bu türlerin su derinliğinin fazla olmadığı yerlerde yoğun olarak bulunduğu saptanmış ve bunun yanında güneş ışığının da bu sığ ortamdaki yaşamı bu türler açısından olumlu

etkilediği düşünülmüştür (Meriç vd., 2001). Bu türlerin 55 nolu sondajda da yoğun olarak bu seviyelerde bulunması benzer bir ortamın varlığını gösterir. Buna göre, Eşen Ovası'nın alüvyonlarını biriktiren Kısık Boğazı önlerine kadar sokulduğu dönemde, 55 nolu sondajın bulunduğu noktada da denize göre daha sıcak, daha sığ ve denizle bağlantısı olan dar bir kanal vardır (Şekil 16, 23 ve 24). *Peneroplis pertusus* (Forskal) ve *Peneroplis planatus* (Fichtel and Moll) foraminiferlerinin yoğun olarak bulunması bu durumun varlığını düşündürmektedir. Yine bu türlerin yanında foraminiferlerden *Adelosina* sp., *Asterigerinata mamilla* (Williamson), *Elphidium crispum* (Linne), *Sorites orbiculus* Ehrenberg, *Vertebralina striata* d'Orbigny, *Cymbaloporetta* sp., *Spiroloculina* sp., *Quinqueloculina seminula* (Linne), *Millionella* sp., gastropodlardan *Bittium* sp., *Busilina* sp., *Chrysallida* sp. *Rissoa* sp. gibi cins ve türler bulunmuştur. Bunların birlikteliği denizle bağlantısı olan sığ bir su ortamının varlığını kanıtlamaktadır (Şekil 24). Sondajın daha derin seviyelerinde ise foraminiferlerden *Ammonia tepida* Cushman, *Ammonia parkinsoniana* (d'Orbigny), *Ammonia compacta* Hofker, *Nonion depressulum* (Walker and Jacob), *Massilina secans* (d'Orbigny), *Massilina* sp., *Elphidium* sp., *Quinqueloculina* sp., *Spiroloculina* sp., ostracodlardan *Cyprides* sp., *Cyprides torosa* (Jones), molluscalardan ise *Rissoa* sp., *Parvicardium* sp., *Cerastoderma* sp., *Cardium* sp., *Tellina* sp. gibi acı su-denizel ortamı yansıtan cins ve türler bulunmuştur (Meriç vd., 2001; Meriç-Yokeş, 2008) (Şekil 14 ve Tablo 1).

Kısık Boğazı önlerinde yapılan Eşen 55 sondajının yüzey yükseltisi 3,5 metre olup bu sondajın üst bölümleri bataklık ortamı yansıtan taşkın sedimanları halindedir (Şekil 8, 14). Bugünkü deniz seviyesine gelindiğinde, sedimandaki renk değişimi yanında bol foraminifer, gastropod ve bivalvia fosillerine rastlanılmıştır. Bu derinlikte rastlanan Akdeniz foraminifer topluluğuna ait ve sıcak su koşullarını tercih eden *Peneroplis pertusus* (Forskal) ve *Peneroplis planatus* (Fichtel and Moll) foraminifer türlerinin baskın oluşu denizle bağlantılı sığ su ortamını karakterize etmektedir (Şekil 16 ve 24). Yapılan paleontolojik çalışmalarda bu türlerin, su derinliğinin fazla olmadığı yerlerde yoğun olarak bulunduğunu ve ek

olarak güneş ışığının da bu sığ ortamdaki yaşamı olumlu etkilediği saptanmıştır (Meriç vd. 2001). Buna göre Kısık Boğazı önlerinde yakın zamana kadar Eşen Ovası doğusundaki lagüner daha sonra göl ve bataklık olan su ortamı ile deniz arasında bağlantıyı sağlayan bir kanalın varlığı ortaya çıkmaktadır (Şekil 24).

Antik Kaynaklarda Likya Yöresinin Coğrafi Yer Adları ve Patara Apollon Tapınağı

Döneminde antik Patara, limanıyla olduğu kadar, Apollon Patroos Kehanet Merkezi ile de ünlü bir kenttir (Şahin, 2009a ve 2012). Likya'nın Roma döneminde ele geçirildiğinde Patara, orduların destek olarak gönderildiği bir limandı (Şahin, 2008). Yine aynı dönemlerde Likya limanları için çıkarılan gümrük yasaının halka ilan edildiği liman yerleri olarak Andriake yanında Patara da bulunuyordu (Şahin, 2012). Likya'nın önemli limanları yeniden düzenlenirken ticaret güvenliği açısından alınan önlemler içinde Patara limanının girişine İmparator Nero Dönemi'nde iki deniz feneri (bir pharos ve bir de antipharos) yaptırıldığı tarihi kayıtlarda ifade edilir (Işık vd., 2008, Şahin, 2009b). Bunun gibi Andriake ve Patara'da İmparator Hadrianus Dönemi'nde yaptırılmış olan granariumlar da bu önlemlerin bir parçası olmuştur (Borchardt-Wörrle, 1975).

Patara'da veya çevresinde Apollon Tapınağı'nın yeri belirlenemediği gibi böyle ünlü bir kehanet merkezine ait bir yapının kalıntısına da rastlanılmamıştır. Şahin, tapınağın yerinin belirlenememesini, bu yer için değerlendirmeye alınan antik kaynaklardaki Likya'nın dağ (oronymi) ve su (hidronymi) sistemleri hakkında verilen bilgilerin modern araştırmacılar tarafından sürekli yanlış yorumlanmasına bağlamıştır (Şahin, 2009a; 2011 ve 2012).

Patara Apollon Tapınağı hakkında bilgi veren bazı antik kaynakların da, Likya'nın dağ ve su sistemleri kapsamında değerlendirilmediğini düşünen Şahin, bölgenin tarihi coğrafyası hakkında yapılan modern araştırmaların sonuçlarının antik kaynaklarda verilen bilgilerle uyum içerisinde olmadığı kanısındadır. Likya Yarımadası'nın tarihi coğrafyasının sistematik araştırılmasına, Patara'da ele geçen ve İmparator Claudius Dönemi'ne ait

(MS 45 yılı) Stadiasmos Anıtı'nın keşfi ile başlanmıştır. Bu anıt ve üzerindeki yazıt S. Şahin ve M. Adak ile beraber bir kitap olarak yayımlanmıştır (Şahin ve Adak, 2007).

Bu anıt örme tekniği ile yapılmış olup yüzlerinde, İmparator Claudius'un Likya'da yaptırdığı yolları tüm istasyon ve mesafeleri ile veren bir liste yer almıştır. Bu yol listesinin 59. satırında Myra ve Limyra arasındaki güzergahın Masikyos'tan (dağlarından) geçtiği yazılıdır. Masikyos'un Likya'nın ana dağ kütesinden biri olduğu antik kaynaklardan biliniyordu. Şahin ve Adak, anıt listesinde verilen bilgilere dayanarak Likya'nın tarihi coğrafyasını yeniden gözden geçirmişler ve bölgenin dağ sistemleri ve bunların isimleri hakkında modern araştırmalarda düşünülen bazı temel yanlışları düzeltmişlerdir (Şahin ve Adak, 2007).

Günümüzde Likya medeniyetinin yer aldığı Teke Yarımadası'ndaki belirleyici dağ sıraları Beydağları, Akdağ(lar) ve Boncuk Dağları'dır (Şekil 2 ve 4). Bu dağlara karşılık gelecek şekilde antik kaynaklarda üç antik ada rastlanmaktadır: Kragos, Antikragos ve Masikyos (Şahin 2008, 2011 ve 2012). Şahin, her üç dağ adının da antik kaynaklarda Likya'nın mitolojisi, coğrafyası, yönetimi ve ekonomisi ile ilgili olarak bölge dışında da çok sık kullanıldığı için, bu dağ adları ile her seferinde belirli bir dağı düşünmek yerine, tüm bölgenin en belirleyici dağ sıralarının genel olarak anlaşılmasını daha uygun görmektedir (Şahin 2008 ve 2012). Şahin'e göre güncel araştırmalarda Kragos Dağı Ksanthos Vadisi'nin batısına, yani antik Telmessos (Fethiye), Pinara ve Sidyma kentleri arasındaki Babadağ civarına yerleştirilmek istenmekte, Antik Masikyos Dağı da Ksanthos (Eşen Çayı) Vadisi'nin doğusundaki Akdağ kütesi ile özdeşleştirilmekte ve Likya (Teke) Yarımadası'nın en önemli dağ sıraları olan Beydağları'nın antik adı genellikle göz ardı edilmektedir (Şahin 2009a ve 2012).

Şahin, Akdağ'ın antik "Kragos", Boncuk Dağları'nın antik "Antikragos", Beydağları'nın da antik dağ sırası olan "Masikyos" adlarıyla karışılabilirliğini belirtmiştir. Bunun gibi Boncuk Dağları'ndan (yani Antikragos'tan) güneye doğru uzanan dağ sırasının antik adının da Kragos'un ön dağları anlamına gelen "Promunturium" olduğu düşüncesindedir (Şahin, 2011 ve 2012).

Şahin, dağ adlarının bu şekilde yeniden düzenlenmesinin, antik kaynaklarda verilen bilgilerle daha uyumlu olduğu kanısındadır. Buna göre Ptolemaios'un "Kragos Dağı çevresinde yer alan" şeklinde tanımladığı kentler gerçekten de Akdağ, Boncuk Dağları ve Babadağ çevresinde konumlanmışlardır. Bu kentler Babadağ (Promunturium) çevresindeki Kydna (Pydnai), Sidyma ve Pinara; Boncuk Dağları'nın (Antikragos) güneybatı yamaçlarındaki Symbra ve Oktapolis; Akdağ'ın (Kragos) doğu yamacındaki Komba; batı yamaçlarında yer alan Araksa, Tlos ve Ksanthos'tur (Şahin, 2012).

Şahin, Strabon'un batıdan başlayıp önce Antikragos'tan, sonra da ona göre doğuda yer alan Kragos'tan söz etmesinin, antik dağ adlarının bu şekilde özdeşleştirilmesiyle uyumlu olduğunu belirtir. O'na göre, Strabon'un Kragos'u sekiz zirvesiyle birlikte tanımlaması, günümüzde Uyluk Tepe (3014 m) ve çevresindeki yedi daha alçak noktayla birlikte sekiz zirveye sahip Akdağ ile uyuşmaktadır (Şahin, 2009a ve 2012; Saraçoğlu, 1968; Doğu vd., 2000).

Şahin, günümüzdeki Beydağları'nın da antik dönemin "Masikytos" Dağları'na karşılık geldiğini, Stadiasmus yazıtındaki "Myra'dan Limyra'ya giden yol güzergahının (güzergah 59) Masikytos'tan yani asıl Beydağları'nın yalnızca bir ön dağı (promunturium) olmasına rağmen günümüzdeki Gülmez Dağı'ndan geçtiği" anlatımıyla kanıtlamak ister. Dağ sistemlerine yönelik bu düşüncelerin Ptolemaios'un tanımı ile bire bir uyumlu olduğunu ifade eden Şahin, Ptolemaios'un, "Lykia'nın Pamphylia'ya olan doğu sınırının Pamphylia ile Asia'nın birbirlerine sınır olduğu noktada denize kadar uzanan Masikytos Dağları'nın belirlediğini" ifade etmesinin kesinlikle, Stadiasmus Patarensis yazıtında Lykia'nın doğusu için belirtilen sınırla çakıştığı düşüncesindedir (Şahin 2009a ve 2012).

Şahin, Likya bölgesi dağ adlarının belirlenmesinde başka bir kanıt olarak sikke darp merkezlerinin adlarını göstermiştir (Şahin, 2012). Likya bölgesinde mevcut iki büyük darp merkezi Kragos ve Masikytos sikke darp merkezleri olarak adlandırılıyordu. Kragos sikke darp merkezi batıda yer alan Telmessos, Ksanthos, Sidyma, Pinara, Kadyanda, Tlos ve Patara gibi kentleri

kapsamaktaydı ve tüm bu kentler Akdağ, Boncuk Dağları ve Babadağ çevresinde yer alıyordu. Masikytos sikke darp merkezi ise, Beydağları ve Susuz Dağı çevresinde Orta ve Doğu Lykia'da yer alan kentleri kapsamaktaydı ve sikke darp merkezi Myra idi (Şahin, 2009a ve 2012).

Şahin, Lykia'nın dağ sistemlerinin anlaşılmasındaki bu hatalar giderildikten sonra, Patara Apollon Tapınağı'nın yaklaşık yeri hakkında veriler sunan bazı epigrafik ve antik kaynakların yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ifade etmiş ve ilk olarak *Oracula Sibyllina*'da kehanet merkezinin Kragos'un sularıyla yok olmasından bahseden şu dizelere değinmiştir:

*Ve senin Kragos, Lykia'nın yüce Dağı,
doruklarından
bir su gelecek çağiltılı ve hırçın, açılınca kayanın
dar boğazı,
ta ki susturana dek Patara'nın kehanet ocaklarını.
(Oracula Sibyllina 3, 439-441) (Şahin, 2012).*

Şahin'e göre bu mısralar, Patara Apollon Kehanet Merkezi'nin Kragos'tan gelen suların altında kaldığı ve yok olduğunu belirtmektedir. Mısralar *Oracula Sibyllina*'nın MS 6. yüzyılda Hıristiyanlar tarafından kendilerine göre yorumlanarak yeniden yazılan nüshasında geçmektedir. Yine Şahin'e göre yazarlar zaten yıkılıp yok olmuş halde bulunan Apollon Tapınağı'ndan kaynaklanan geleceğe yönelik bir tehlike beklentisini tarihi bir olayla ilişkilendirerek pekiştirmeye özen göstermekteydiler. Yani hali hazırda bilinen bir gerçeği geçmişte Hıristiyan öğretinin sanki önceden görüp insanları uyardığı şeklinde göstermek istemektedirler (Şahin, 2012).

Şahin, Sibylla pseudo kehanetinin, o dönemde bilinen bir duruma dayandığını, anlattığı olayın ise geçmişte çoktan olup bitmiş bulunduğunu ifade eder. Kehanet Merkezi'nin daha İmparator Nero Dönemi'nde deniz, deprem ve "kara su" nedeniyle zarar gördüğü yine *Oracula Sibyllina*'da, belirtilmektedir:

*Ey Lykia'nın güzel Myra'sı! Seni de ayakta
bırakmayacak
dehşetle sarsılan toprak; yüzüstü düşeceksin yere,
sığınmak için ahalin sağa sola yalvarıp yakaracak,*

ne zaman ki kötücül Patarahların kehanet güürültü-patırtularını

kara bir su, yıldırımlar ve yer sarsıntularıyla yok edecek.

(*Oracula Sibyllina* 4, 109-113) (Şahin, 2012).

Şahin, Cassius Dio'nun MS 68 yıllarından söz ederken "Mısır'dan muazzam bir şekilde yükselip gelen denizin Lykia'nın büyük bir kısmını mahvettiğini" belirttiğini ve bu olaya neden olan depremin Patara'ya su taşıyan basınçlı su kemerine zarar verdiğini epigrafik bir belgeye dayanarak aktarır (Şahin, 2012). Bu yıkıcı deprem, *Oracula Sibyllina*'da da belirtildiği gibi, "kara bir suyun" da etkisiyle, Patara Apollon Tapınağı'ndaki Kehanet Ocağı'nı susturacak derecede etkili olmuştur. Yine antik kaynaklara göre MS 141 yılında yeniden kehanette bulunacak şekilde onarılan kutsal alanın işlevinin tamamen sona ermesi ise MS 3. ile 6. yüzyıllar arasında olduğu kabul edilir (Şahin, 2012)

Şahin, Kragos Dağı'nın bugünkü Akdağ'a karşılık geldiğini, Apollon Tapınağı'nın MS 68 yılında meydana gelen depremle yıkıldığını ve sular altında kaldığını buraya kadarki açıklamalarıyla tespit ettiğini belirtmektedir. Şahin'e göre, *Sibylla Kehanetleri*'nde "*açılmış kaya ağızı/yarık kayanın ağızı*" ifadesi ile adı geçen yerin konumunun, Kragos Dağı'nın Ksanthos Vadisi'nin batısında yanlış yerde arandığı için, bugüne kadar bilinemediğini ifade eder. Ksanthos Vadisi'nin doğu yamacında, Akdağ ve Dumanlı Dağı arasındaki muazzam boyutlardaki kaya yarığının içindeki geçidin *Oraculum*'da anlatılanlara uyduğunu belirten Şahin günümüzde haritalarda "Kayadibi", halk dilinde ise "Saklıkent" veya "Saklı Cennet" şeklinde adlandırıldığını ifade eder (Şahin, 2009a ve 2012). Oldukça dar ve derin kanyon tipi bu vadinin yamaçlarından çok gür karstik kaynaklar çıkar. Karstik kaynaklara yağışlı ya da karların eridiği dönemlerde kaynağını Akdağ zirvelerinden alan çamurlu sular karışır ve hepsi birlikte "Karaçay" adıyla Eşen Çayı'na (Ksanthos) kavuşur (Şekil 2, 4 ve 6). Ksanthos'un yan kolu olan Karaçay, adından anlaşıldığı ve *Oracula Sibyllina*'da da bahsedildiği gibi çamurun renginden dolayı siyahımsı sular taşır (Şahin, 2012).

Eşen Çayı, Ksanthos kenti yakınındaki Kınık Boğazı'ndan geçip geniş Eşen Taşkın-Delta Ovası'nı oluşturmuştur. Ovanın doğu bölümünde günümüzde geniş bir bataklık bulunur. Eşen Çayı'nın taşıdığı alüvyonların bu kısımdaki eteklerden çıkan karstik kaynaklar nedeniyle tam olarak dolduramadığı bu bölümde Ovagölü bataklığı yer alır (Öner, 2013) (Şekil 8, 15, 18, 19 ve 24).

Şahin, Eşen Çayı'na karışan Karaçay'ın, delta ovasının oluşumunda payı bulunduğunu, kaynağını Akdağ yani Kragos'dan aldığı için de *Sibylla Kehanetleri*'nin mısralarına göre Patara Apollon Kehanet merkezi ile ilişkili olduğunu kabul eder. Karaçay ve onun gibi kaynağını Kragos'dan alan ve Ksanthos Irmağı'na karışan bütün sular birlikte Eşen delta ovasını oluşturmuşlardır. *Sibylla Kehanetleri*'nin mısralarında anlatılan olayların o bölgedeki gerçek bir doğa olayına dayandığını düşünen Şahin, Apollon Tapınağı'nın bataklık bir göl olan Ova Gölü ile Patara arasındaki alanda aranması gerektiğini ifade eder. O'na göre bu bölge hem Kehanet merkezinin Karaçay ile Ksanthos nehirlerinin çamurlu sularının tehdidi altında hem de Patara ile topografik açıdan ilişki içinde olup tapınağın doğrudan Patara'da değil de, kentin biraz kuzeyinde, Kısık Boğazı'nda ya da onun yakınlarında aranması gerekir. Şahin'e göre Ova ve Patara arasındaki bağlantıyı sağlayan en uygun nokta Kısık Boğazı olup *Stadiasmos Patarensis*'te adı geçen Patara'dan Ksanthos'a giden yolun da kuşkusuz bu geçitten geçmesi gerekir (Şahin, 2012).

1993 yılında, Patara'ya karadan tek girişi sağlayan Kısık Boğazı'nda, kazı çalışması sonucunda kemerli bir yapı ile üst üste yığılı ve üzeri "taşçı işaretli" 50 civarında blok açığa çıkarılmıştır (Şekil 25 ve 26). Burada çalışan arkeologlar tarafından "tonozlu bir gömüt olmalı" düşüncesiyle başlanan kazı sonucu ortaya çıkarılan bu kemerli yapı kalıntıları 'köprü' olarak değerlendirilmiştir (Işık, 1994). Şahin, bu kemerli yapı kalıntısının köprü olmayacağı düşüncesindedir. O'na göre kemerli yapının görülebilen uzanışının, vadinin uzanma yönüne ters şekilde diyagonal durması köprü olamayacağının ilk nedenidir (Şekil 26). İkinci nedeni ise, Kısık Boğazı'ndan Patara'ya giden yolun bu noktadan itibaren ulaşımı engelleyecek ve köprü yapmayı gerektirecek bir vadi özelliği olmayışıdır. Şahin, bu

kesimde zaten kuru zeminler bulunduğunu ve geçişin kolay olduğunu kabul eder (Şahin, 2012).

Şahin, kemerli yapı kalıntılarının, Apollon Tapınağı'nın lokalizasyonu için söz konusu olup olmayacağını saptamak amacıyla, Kısık Boğazı'nın bu mıntikasında daha dikkatli ve geniş çaplı bir sondaj çalışması yapılmasının yararlı olacağını ifade eder. O'na göre bu kemer yapısı Apollon Tapınağı'nın zemininde içi kutsal suyla dolu dehlizlere ait olabilir (Şahin, 2009 ve 2012).

Kuşkusuz, bütün bu değerlendirmeler günümüz rölyefine bakıp geçmişte aynı manzaranın olduğunu kabul etme düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Halbuki geçen zaman içinde özellikle alüvyon jeomorfoljisinde değişimler çok fazla olabilmektedir. O nedenle bütün bu değerlendirmeleri ikibin yıl öncesinin şartlarında yorumlamak gerekir. Bu da bölgenin paleocoğrafya özelliklerinin ortaya konmasıyla ancak mümkün olabilir. Bundan önceki bölümlerde bu konuda genel değerlendirmeler yapılmıştı. Bu şartlar içinde Kısık Boğazı çevresinin paleocoğrafya özelliklerini daha yakından değerlendirip kemerli yapının böyle bir ortamda Apollon Tapınağının kalıntıları olabilirliği yorumlanacaktır.

Apollon Tapınakları ve Patara'daki Apollon Tapınağı

Apollon, (Yunanca: Απόλλων; Latince: Apollo), mitolojide müziğin, sanatların, güneşin, ateşin ve şiirin tanrısıdır. Ayrıca kehanet yapan, bilici tanrıdır. Aynı zamanda kahinlik yeteneğini diğer insanlara da transfer edebilir. Zeus ve Leto'nun oğlu, Artemis'in ikiz kardeşidir. Mitolojideki en önemli tanrılardan biri olan Apollon, Anadolu kökenlidir. Altın bir lir çalar, gümüş yayıyla oku en uzağa o atabilir; okların tanrısıdır. Tıbbi insanlara o öğretmiştir; hekimliğin tanrısıdır. Asla yalan söylemez; ışığın ve gerçeğin tanrısıdır.

Apollon adının anlamının tam olarak bilinemediği gibi kökeni konusu da tartışmalıdır. Apollon'un kökeninin Anadolu olduğu tezi, yirminci yüzyılın başlarından itibaren ortaya atılmıştır (von Wilamowitz-Moellendorff, 1921; Parlak, 2012).

Apollon'un, Lykialı olduğu ileri sürülmüştür. Apollon'un annesi Leto'nun adının Lykçe "Lada" dan geldiği ve anlamının kadın olduğunu belirtilir.

Apollon'un sıfatlarından Apollon Lykeios'un, tanrının Lykialı olduğunu kanıtlar. Ayrıca Apollon ve Artemis'in silah olarak ok ve yay kullanmalarının barbar kökenlerini gösterdiğini ve diğer Olympos tanrıları gibi ayağında sandalet yerine, Artemis'le beraber Batı Anadolu kökenli bot giymesi diğer bir kanıttır. Bir başka kanıt olarak da, Apollon'un, İliada'da Troialıların yanında yer alması ve Achilleus'a karşı düşmanlığı gösterilir. Sonuç olarak, Apollon'un kültürünün olasılıkla eski bir kulte dayandığı ve Homeros'un da, bu kült bilgilerini yapıtında kullandığı ileri sürülür (von Wilamowitz-Moellendorff, 1921; Parlak, 2012). Köken tartışmasında Hitit kaynaklarında geçen *Apulunas* adlı tanrının, Apollon olabileceği de ileri sürülmüştür (Erhat, 2002).

Anadolu inanç sisteminde Apollon, dişil ve eril gücün, toprak ve suyun, ödül ile cezanın birleşiminin bir sembolü gibidir. Kız kardeşi Artemis ve annesi Leto'nun ana tanrıça düşüncesi çerçevesinde şekillenen karakterleri, zamanla onun da karakteristiği olmuş, kimliği içerisinde onların algılanmasını beraberinde getirmiştir. Anadolu'nun pek çok kentinde kuvvetli bir yer edinmiş ve büyük saygınlık kazanmış olduğu anlaşılan Apollon kültürünün, kehanet icrasının verdiği hâkimiyet ve güç dolayısıyla kazandığı ayrıcalıklı konumu, siyasi otoritenin de ilgisini çekmiştir. Apollon kültürü, köklü inanç sistemi ve uygulamalarının desteğindeki güçlü bir rahip sınıfının ortaya çıkmasına olanak tanımıştır (Parlak, 2012).

Kâhin Tanrı Apollon'un Anadolu'da birçok Kehanet Merkezi bulunmaktadır. Bunların en önemlileri *Didim (Didyma)* ve *Klaros*'tadır. Bunların yanında, yeri henüz bugüne kadar belirlenememiş olsa da *Patara*'da da Apollon Kehanet merkezi bulunduğu antik kaynaklar söz eder (Şahin 2012). Anadolu dışındaki en önemli Apollon tapınakları *Delphi* (Şekil 27) ve *Delos*'tadır. Bu merkezlere kimi zaman sadece kent delegeleri kimi zaman ise bireysel başvurular da yapılabilmektedir. Kent delegelerinin başvuruları genellikle yeni kentler kurulması ile ilgili olup bunun yanında insanların başına gelen deprem, yangın, veba salgınları gibi hastalıkları

defetmek gerekçeleri ile de başvurular yapılabilmektedir.

Delphi, Yunanistan'da Parnasos Dağı'nın güneybatısında bulunan arkeolojik bir alan ve modern bir kasabadır. Günümüzde zeytin ağaçlarıyla kaplı olan Amphissa Ovası'nın yükseklerinde, dar bir düzlükte yer almaktadır (Şekil 28). Antik dönemde de burası tıpkı bugün olduğu gibi geçimini tarım ve ticareten daha çok ziyaretçilerden sağlayan küçük bir kasaba durumundaydı. Antik çağlarda Yunan halkları için önemli bir dini merkezdi. Apollon kehanet (bilicilik) merkeziydi ve Apollon kahini olan *Pythia* burada bulunuyordu (Tomlinson, 2003).

Delphi'deki kutsal alan 130 x 180 metre boyutlarında olup arazi eğimli olduğu için teraslar şeklinde düzenlenmiştir. Apollon Tapınağı terasta bulunur ve bu alanda üst üste birkaç tapınak yer almıştır (Şekil 27 ve 28). Daha eski tapınak ve platformların olasılıkla bulunduğu bu yerde günümüzde de halen kutsal alana hâkim olan MÖ VI. yüzyıla ait son platform bulunur. Apollon Tapınağı 21,68 x 58,18 metre boyutlarındaydı ve 6 x 15 Dor düzeninde sütuna sahipti. Doğu uçta platformun üzerine doğru bir rampa bulunuyordu. Diğer tapınaklarla karşılaştırıldığında enine nazaran uzun bir boya sahipti (Tomlinson, 2003) (Şekil 27 ve 28).

Didyma, antik dünyanın en önemli üç kehanet merkezinden biridir. Ionia bölgesinin önemli merkezlerinden biri olan Miletos'un kutsal alanı, bölgenin ve Anadolu'nun en görkemli tapınım ve kehanet merkezi olan Didyma, günümüzde Miletos'un yaklaşık 16 km güneyindeki Didim İlçesi'ne bağlı, Akköy sınırları içerisinde yer almaktadır (Parlak, 2012). Antik kaynaklarda, Didyma Apollon kutsal alanının, Ion göçleri öncesinden, MÖ XI. yüzyıl itibarı ile var olabileceği bilgisine rastlanmaktadır, ancak kutsal alanda ele geçen en erken tarihteki arkeolojik veriler, MÖ 800 yıllarına tarihlendirilen Geç Geometrik dönem seramikleridir (Fontenrose, 1988). Didyma Apollon Tapınağı kaideleri, gerek yüksek kaliteli işçiliği gerek süsleme çeşitliliği açısından sadece Anadolu için değil, tüm Roma Dünyası'nın en nitelikli temsilcilerinden kabul edilir (Alp, 2008) (Şekil 27 ve 29). Ion dünyasının MÖ 6. yüzyılın ilk yarısında ulaştığı parlak dönemde Didyma büyük

bir tapınak haline gelmiştir. Arkaik Didyma'nın, en geç MÖ 560-550 yıllarında büyük bir bölümü ile inşa edilmiş olduğu kabul görür. Arkaik Didyma, eski sekosun büyütülmüş örneğidir. Arkaik Didyma Hellenistik yapının altında kalmış olmakla birlikte rekonstrüksiyonu yapılabilir. Arkaik Didyma, eski sekosun büyütülmüş örneğidir. Seleukos tarafından MÖ 300'lerde eski tapınağın bulunduğu yerde, bugün kalıntıları görülen büyük yapının inşaatı başlatılmıştır (Şekil 29).

Apollon Klaros kutsal alanı, İzmir ili, Menderes ilçesi, Ahmetbeyli Mahallesi sınırları içerisinde kalmakta olup Cuma Ovası'nı güneyindeki Kuşadası Körfezi'ne bağlayan Ahmetbeyli Vadisi'nin (Ales) taban düzlüğünde yer alır. Kutsal alanın MÖ 294 yılına kadar bağlı olduğu kuzeydeki ana kenti Kolophon'a (Değirmendere) uzaklığı 13 km; bu tarihten sonra bağlandığı güneydeki ana kenti Notion'a uzaklığı ise 2 km'dir. Klaros kutsal alanı, MÖ 13. yüzyıl sonunda kuruluşundan, MS 4. yüzyılda terk edilmesine kadar bir "Bilicilik Merkezi" olarak işlev yapmıştır (Şahin, 2012) (Şekil 30).

Klaros kazılarında, bugün ayakta olan Apollon Klarios, Artemis Klaria tapınakları, Apollon, Artemis ve Leto'nun anıtsal kült heykelleri ile erken Arkaik, geç Arkaik ve Hellenistik sunaklar, kutsal yolun batısında yer alan onur yazıtları bulunmuştur. Klaros kutsal alanındaki Apollon tapınağı 6 x 11 sütunlu, Ionia'da inşa edilmiş olan tek dor tapınağıdır. Tapınak, MÖ 3. yüzyıl başında inşa edilmeye başlamıştır. MÖ 2. yüzyılın sonlarında, tapınağın krepisi, pronaosu, naosu ve anıtsal kült heykellerinin (Leto, Apollon ve Artemis) tamamlanmış olduğu bilinmektedir. Tapınağın doğu cephesindeki altı sütun ile kuzey ve güney cephelerindeki dörder sütun, Hellenistik Dönem'in sonunda ayağa kaldırılmışlardı. Apollon tapınağının 27 metre doğusunda 9 x 18 metre boyutlarında Hellenistik Apollon Sunağı bulunmaktadır (Şahin, 2012) (Şekil 30).

Patara Apollon kutsal alanı ile ilgili ilk bilgileri, Patara'lı kadın kâhinlerin, tanrı ile iletişim kurabilmek için geceleri kendilerini tapınağa kapattıklarını aktaran Herodotos vermiştir. Pausanias, Troia savaşı kahramanlarından Telephos'un armağanı olan ve Hephaistos'un yapmış olduğu bir bronz kabın, Patara Apollon Tapınağı'nda

sergilendiğini aktarmıştır. Staius ise MS I. yüzyılda verdiği Apollon kült merkezlerinin listesinde Tenedos, Khrysa, Delos, Klaros ve Didyma'nın yanında Patara'yı da saymıştır (Bryce 1986; Parlak, 2012). Antik kaynaklardan anlaşıldığı üzere, Apollon kültü, kentte erken dönemlerden itibaren varlık göstermiştir. Külte ilişkin yazıtlar ise en erken İmparatorluk Çağı ile birlikte görülmeye başlamaktadır. Roma İmparatorluk Çağı'nda Patara Kehanet Ocağı'nın, Delphi ve Delos ile yarışabilecek kadar ünlü ve değerli olduğunu, Rhodiopolis'de tespit edilmiş olan bir yazıtın ışığında söyleyebilmek mümkündür. İmparatorluk Çağı'na tarihlendirilen diğer yazıtlarda, Apollon'un, ata kültü ile ilişkilendirilebilecek, aile ve aile bireylerini koruyan, gözeten tanrı vasfını öne çıkaran, Patroos sıfatı ile anıldığı görülmektedir. Söz konusu sıfatın, Lykia bölgesinde Kadyanda, Rhodiapolis, Oinoanda, Balboursa ve Kyanis gibi kentlerde ele geçen yazıtlarla yaygın bir şekilde tanımlanabiliyor olması nedeniyle Apollon Lykia Birliğinin baş tanrısı olarak değerlendirilmektedir (Taşlıkhoğlu, 1963).

Patara Kısık Boğazındaki Yapı Kalıntıları Apollon Tapınağına mı ait?

Eski coğrafi koşulları düşünmeden bugüne bakarak arkeolojik yorumlar yapmak çoğu zaman yanıltıcı olur ki düşünülen hatalar da bu konuda olmaktadır. Çünkü o dönemdeki alüvyal alanlarda görünüm günümüzden oldukça farklı olabilmektedir. Nitekim bizim alanımızda da gerek Eşen Ovası'nda gerekse Patara çevresinde doğal ortam şartları oldukça değişmiştir. Bu nedenledir ki Kısık Boğazı'ndaki kemerli yapı kalıntısını döneminin şartlarında değerlendirmek gerekir. Bu da alanın paleocoğrafya özelliklerinin belirlenmesi ve yorumların bu özellikleri dikkate alınarak yapılması gerekir.

Şahin, “Kısık Boğazı'nda ortaya çıkarılan kemerli yapı kazıcılar tarafından ciddiye alınacak bir gerekçe gösterilmeksizin köprü olarak tanımlanmıştır. Halbuki bu arazide böylesine büyük bir köprüyü gerektirecek bir durum yoktur” diye iddiada bulunmuştur. Şahin “Antik yolun bu noktada bir köprüyle vadiyi çapraz geçmesi için hiçbir topografik neden arazide mevcut değildir. Vadinin doğusunda tatlı bir meyille yükselen tepeliklerin sert zemini yol yapımı için çok elverişli olup, kemerli yapının birkaç yüz metre

güneyinde de zaten vadi bitmekte ve Patara'nın nekropol sahasına girilmektedir” diye ifade eder (Şahin, 2009 ve 2012). Kuşkusuz günümüz topografyasına özellikle de yağışsız bir zamanda bakan birinin bunları düşünmesi mümkündür. Bununla birlikte, kemerli yapı kalıntısının yaklaşık 4 metrelik kırmızı renkli lateritik kolüvyal dolgularla örtüldüğü gerçektir (Şekil 26). Bu durumda bu kemer yapıldığı zamanda oradaki zemin bugüne oranla 4 metre aşağıdadır. Bu seviyeye indiğimiz zaman boğazın ovaya açıldığı yerde bataklık bir ortam vardır. Bataklık sedimanı, eski lagün bağlantısı üzerinde bulunur ve bu birim içinde İbri ve Makmara derelerinin getirdiği kırmızı renkli lateritik kolüvyal birikim gözlenmektedir. Alt tarafı steril olmakla birlikte yüzeyden itibaren -3 ila -5 metreler arasında ise seramik parça ve kırıntıları bulunur (Şekil 11, 12 ve 14). Bu seviye insanların Patara'ya yerleştiği ve kemeri yaptıkları zamana karşılık gelir. Şahin, İbri ve Makmara derelerinin havzalarını ve taşıyabilecekleri sedimanı “yükseklikleri 60-70 metreyi geçmeyen bu tepeliklerden akan sularının böylesine güçlü bir erozyon oluşturması mümkün değildir” sözleri ile küçümser. Fakat gerek kemerli yapıyı örten gerekse Kısık Boğazı önlerinde yapılan Eşen 16 ve 28 numaralı sondajların sedimanlarında görülen bütün bu kolüvyal malzeme Kısık Boğazı gerisindeki Hacıveli, Çamurlağı ve Hacıhasan tepelerinin yer aldığı nispeten genişçe bir dağlık alandan Makmara ve İbri dereleri ile kolları tarafından taşınmıştır (Şekil 9, 11, 12, 16, 20 ve 21). Bu alandan gelecek kolüvyal sedimanlar da bu 4-5 metrelik dolguyu oluşturmaya yeterlidir. Kolüvyal birim içindeki yer yer tekrarlanan çakıllı kaba birimler de gerçekleşen selli akışların ifadesidir. Aynı şekilde, bu kaba unsurlu seviyelerdeki çakılların çok iyi işlenmemiş ve köşeli oluşu, yakın çevredeki tepelik-dağlık alandan Makmara ve İbri derelerini selleri tarafından taşındığının kanıtıdır (Şekil 26).

Kısık Boğazındaki kırmızı kolüvyal birikim, hiçbir zaman Eşen ovası yönünden bu alana taşınmamıştır. Eşen ovasından gelen malzeme siltli taşkın sedimanı olup rengi açık gri boz olup tipik alüvyon özelliğindedir. Nitekim Patara'ya doğru yaptığımız delgi sondajlarda kırmızı lateritik killi dolgular ana toprak örtüsünü oluştururlar. Bu

birikimler içinde kemerli yapı kalıntılarını örten dolgularda olduğu gibi Eşen Ovası yönünden taşınan herhangi bir sediman birimine rastlanmamıştır. Eğer Kısık Boğazı'nda mevcut olacak tapınak yapısını Kragos'un (Akdağ) doruklarından gelen Kara suyun (Karaçay) karıştığı Eşen Çayı'nın taşkınları yıkacak olsaydı bu alanda taşkın sedimanlarını gözlemek gerekirdi. Ancak Kısık Boğazı'ndan Patara oluşuna doğru hiçbir sondajda böyle bir katmana rastlanmamıştır (Şekil 10 ve 17). Tam tersine belirtildiği üzere İbri ve Makmara derelerinin kolüvyal sedimanı Kısık Boğazı önlerindeki ova alüvyonları içinde bulunmuştur (Şekil 11, 12 ve 17) .

Şahin'in Kısık Boğazı'na sediman taşıyan derelerin gücünü küçümseyip burada bir köprü yapılmasını gereksiz gören düşüncesine karşılık, Gelemiş Köyü yaşlılarının "*elli yıl öncesine kadar sel olduğunda develerle tepeden geçerdik*" yakınmaları ve böyle bir köprünün "*kendi zamanlarında olmayışına*" üzülmeleri, yakın zamana kadar yağışlı dönemlerde burada bir köprüye gerek olduğunu ortaya koyar (Işık, 1994).

Bunun gibi, Kısık Boğazı'ndan gelip kuzeyden geçecek olan yolun, Patara'ya ulaşabilmesi için muhakkak Makmara ve İbri derelerinin vadilerini kesmesi gerekir. Bu vadileri geçmemekte direnen bir yol Hacıveli Tepe'ye veya Çamurlağı Tepe'ye olacak şekilde tepelik-dağlık alana yönelir, hiçbir zaman Patara kentine ulaşamaz. O nedenle bu iki vadiyi iki ayrı köprü ile ve daha yüksek kesimde geçmek yerine o dönemin insanları Kısık Boğazı'nda tek köprü ile geçişi sağlamışlardır. Güneyden gelen yolun ise kemer kalıntılarının bulunduğu yere kadar gelebilmesi mümkün değildir. Çünkü o dönemde bu kesim bataklık olup kenarı ise dik yamaçlarla yükselir (Şekil 17).

Apollon Kehanet merkezleri ve tapınaklarına ait Yunanistan ve Anadolu'dan verdiğimiz *Delphi*, *Didyma* ve *Klaros* örneklerinde olduğu gibi günümüze kalan önemli tapınak kalıntıları oldukça muhteşem ve belirgin olacak şekilde gözlenmektedir. Delphi'de olduğu gibi yüksek ve sarp yamaçlarda teraslanarak yapılan alanlardaki tapınakların kalıntıları deprem ve kaya düşmelerine rağmen günümüze kadar büyük ölçüde korunabilmiştir (Tomlinson, 2003) (Şekil 28). Bunun gibi Didyma ve Klaros kutsal alanlarındaki

tapınaklar da toprak ve alüvyon örtüsü altında kalan kısımları kazılarla ortaya çıkartıldığında göz alıcı ve büyük boyutları ile dikkat çekmektedir (Şekil 29 ve 30). Buna karşılık Kısık Boğazı'ndaki kemer kalıntısı bir tapınak ya da onun dehlizleri olacak boyut ve şekilde değildir (Şekil 30).

Bununla birlikte antik dönemlerden kalan ve genellikle alüvyonlarla örtülen köprü kalıntıları kazılarla ortaya çıkarıldığında görünümüleri büyük ölçüde Kısık Boğazı'ndaki kemerli yapı kalıntılarına benzemektedir. Şekil 31'de Türkiye'nin çeşitli yörelerindeki antik dönemlerden kalan eski köprü kalıntılarına örnekler verilmiştir (Şekil 31). Buradaki kemer tipleri, Kısık Boğazı'ndaki kemer örgüsünün biçimine daha uygun görünümündedirler. Bu antik köprü kalıntılarının kemerlerinden birinin kopyasını alıp Kısık Boğazı'ndaki kemer yapısına birleştirdiğimizde, Kısık Boğazı'ndaki kemerin köprü kalıntısı olmasını daha mantıklı kılar. Bu köprü bir, iki ya da üç gözlü bir mimaride olabilecektir (Şekil 32). Böyle bir köprü antik dönem topografyası açısından Kısık boğazındaki uzanışa oldukça uyumludur (Şekil 33).

SONUÇ

Eşen ovasından, günümüz Gelemiş Köyü'ne, antik dönemin ise liman ve kehanet (bilicilik) kenti olan Patara'ya geçişi sağlayan Kısık Boğazı'nda, 1993 yılındaki kazılarla kemerli bir yapı kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Arkeolojik kazı ekibince "*köprü*"; Eski Çağ Dilleri ve epigrafi uzmanı ve geçtiğimiz yıl kaybettiğimiz Prof. Dr. Sencer Şahin'e göre "*kehanet ocağı olarak işleyen Apollon Tapınağı*" kalıntıları olabileceği iddia edilmiştir.

Söz konusu tarihten itibaren uzun yıllar yörede yaptığımız paleocoğrafya-jeoarkeoloji araştırmaları sonucunda, morfolojik ve hidrografik açıdan bu geçitte antik dönemdeki koşullarda bir köprüye gerek olduğu ve kemerli yapı kalıntısının bir *köprü gözüne* ait olabileceği daha uygun görülmüştür.

Teşekkür

Paleontolojik analizlerin değerlendirilmesi sırasında cins ve türlerin belirlenmesi konusunda yardımlarını esirgemeyen, belirlediğimiz fosillerin adlarını doğruluğu konusunda katkılarda bulunan sayın Prof. Dr. Engin MERİÇ ve Prof. Dr. Atike

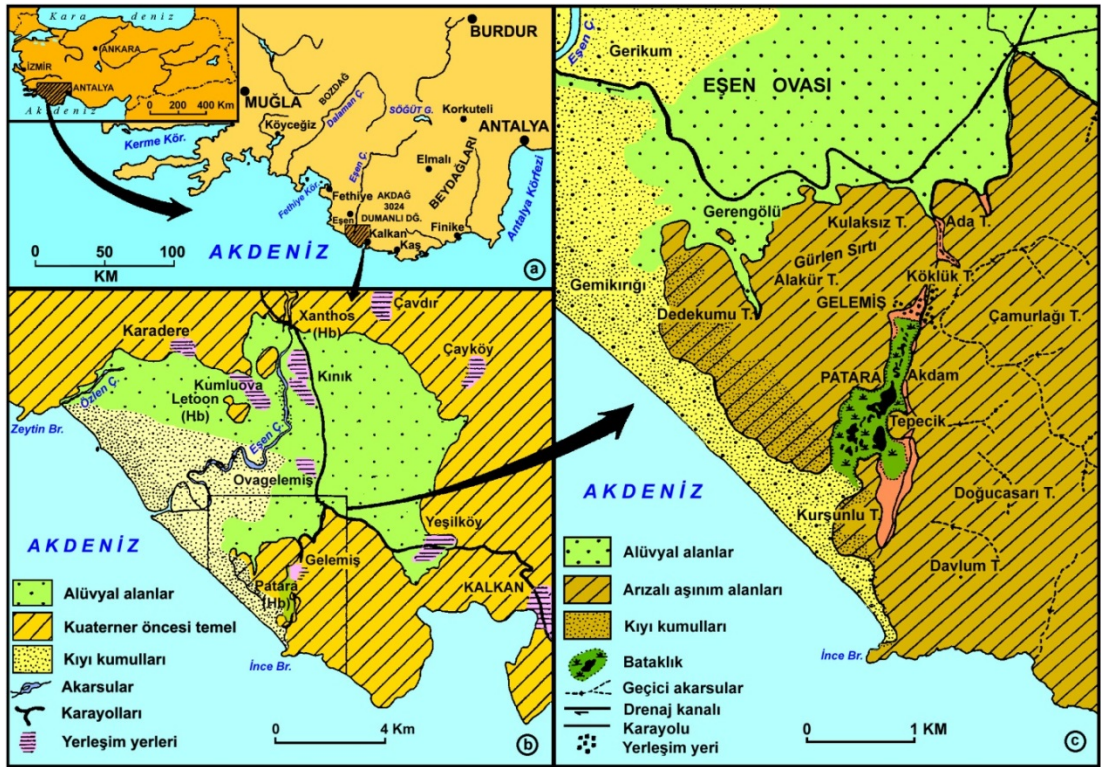
NAZİK hocalarımıza en içten teşekkürlerimizi sunarız.

REFERANSLAR

- Alçıçek, M.C., Boyraz, S., Gül, A. 2006. Eşen Vadisi Neojen Tortularının Stratigrafisi ve Sedimentolojisi, GB Anadolu. TÜBİTAK Proje No: ÇAYDAG 104Y242.
- Alçıçek, M.C. 2007. 'Tectonic development of an orogen-top rift recorded by its terrestrial sedimentation pattern: The Neogene Eşen Basin of southwestern Anatolia, Turkey'. *Sedimentary Geology* **200**, 117–140.
- Alp, A. O. 2008. 'Hellenistik-Roma Dönemi Anadolu Mimarlığında Bezemeli Kaideler'. *Anadolu/Anatolia* **34**, 27-46.
- Borchardt, J., Wörrle, M. 1975. 'Andriake: Die Hafenstadt von Myra'. Borchardt, J. [ed.], *Myra. Eine lykische Metropole in antiker und byzantinischer Zeit [Ist-Forsch 30]*, Berlin, 66-71.
- Bryce, R.T. 1986. *The Lycians in Literary and Epigraphic Sources I*. Museum Tusulanum Press.
- Colin, H.J. 1962. 'Fethiye-Antalya-Kaş-Finike (Güneybatı Anadolu) bölgesinde yapılan jeolojik etüdüler'. *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi* **59**, 19-59.
- Doğu, A.F., Çiçek, İ., Gürgen, G., Tunçel, H. 2000, 'Akdağ'ın Buzul ve Karst Jeomorfolojisi (Fethiye-Muğla)' MTA Ens., Cumhuriyetin 75. Yıldönümü Yerbilimleri ve Madencilik Kongresi Bildiriler Kitabı **I**, 371-385 Ankara.
- Erhat, A. 2002. *Mitoloji Sözlüğü. Remzi Kitabevi*, İstanbul.
- Fontenrose, J. 1988. *Didyma: Apollo's Oracle, Cult and Companions*. Berkeley: University of California Press.
- Fouache, E., Ecohard, E., Kuzucuoğlu, C., Carcaud, N., Ekmekçi, M., Ulusoy, I., Robert, V., Çiner, A., Des Courtils, J. 2012. 'Palaeogeographical Reconstruction and Management Challenges of an Archaeological Site Listed by UNESCO: The Case of the Letoon Shrine in the Xanthos Plain (Turkey). *Quaestiones Geographicae* **31(1)**, 37–49.
- Göçmen, K. 1977. 'Eşen çayı vadisinin jeomorfolojisi'. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, **20-21**, 245-251.
- Işık, F., Yılmaz, H. 1990. 'Patara 1988.' **XI. Kazı Sonuçları Toplantısı II**, 1-20.
- Işık, F. 1991. 'Patara Dünü Bugünü ve Geleceği'. *Türk Arkeoloji Dergisi* **XXIX**, 35-69.
- Işık, F. 1994. 'Patara 1993'. **XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı II**, 253-282.
- Işık, H.İ., Eck, W., Engelmann, H. 2008. 'Der Leuchtturm von Patara und Sex. Marcius Priscus als Statthalter der Provinz Lycia von Nero bis Vespasian'. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* **164**, 91-121.
- Kayan, İ. 1995. 'The Troia bay and supposed harbour sites in the Bronze Age'. *Studia Troica* **5**, 211–235.
- Kayan, İ. 1997 'Bronze Age regression and change on sedimentation on the Aegean Coastal plains of Anatolia (Turkey)'. In: Dalfes, H. N., Kukla, G., Weiss, H. (Eds.). *Third Millennium BC Climate Change and Old World Collapse*. NATO ASI Series. s. 431-450. NATO, Berlin/Heidelberg.
- Kayan, İ. 1999. 'Holocene stratigraphy and geomorphological evolution of the Aegean coastal plains of Anatolia'. *The Late Quaternary in the Eastern Mediterranean Region. Quaternary Science Reviews* **18 (4-5)**, 541–548.
- Kayan, İ. 2012. 'Kuvaterner'de deniz seviyesi değişimleri'. N. Kazancı – A. Gürbüz (edt.), *Kuvaterner Bilimi*, 59–78, AÜ Yay. No: 350, Ankara.
- Meriç, E., Avşar, N., Kılınçaslan, Y. 2001. 'Gökçeada (Kuzey Ege Denizi) Bentik Foraminifer Faunası ve Bu Toplulukta Gözlenen Yerel Değişimler'. *Türkiye Jeoloji Bülteni* **44 (2)**, 39-64.
- Meriç, E., Avşar N. 2001. 'Çeşme- Ilica Koyu (İzmir) termal bölgesi güncel bentik foraminiferlerinin sistematik dağılımı'. *HÜ, Yerbilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Bülteni Yerbilimleri* **24**, 13-22.

- Meriç, E., Avşar, N., Bergin F. 2004. Benthic Foraminifera of Eastern Aegean Sea (Turkey) Systematics and Autoecology. Turkish Marine Research Foundation, İstanbul.
- Meriç, E., Yokeş, M. B. 2008. 'Recent benthic foraminifera along the southwest coasts of Antalya (SW Turkey) and the impact of alien species on autochthonous fauna' *Micropaleontology* **54 (3-4)**, 185-186.
- Nazik, A. 1994. 'İskenderun Körfezi Holosen Ostrakodları'. *MTA Dergisi* **116**, 15-20.
- Öner, E. 1993. 'Antik Patara kenti sit alanının jeomorfolojisi'. Türkiye Kuvatneri Workshop Bildiri Özleri. İTÜ Maden Fakültesi, 21-23. İstanbul.
- Öner, E. 1995. Patara ve Çevresinin Jeomorfolojisi. TÜBİTAK Proje No: YBAG 106.
- Öner, E. 1997a. 'Teke Yarımadası Kıyılarında Deniz Seviyesi ve Kıyı Çizgisi Değişimleri'. *Türkiye Kıyıları* **97**, 723-733.
- Öner, E. 1997b. 'Eşen Ovasının Alüvyal Jeomorfolojisi ve Likya Antik Kentleri'. AÜ Türkiye Coğrafyası Araş. ve Uyg. Merk. Dergisi **6**, 203-242.
- Öner, E. 1997c. 'Eşen Çayı Taşkın-Delta Ovasının Jeomorfolojisi ve Antik Patara Limanı'. *Ege Coğrafya Dergisi* **9**, 89-130.
- Öner, E. 1998. 'Likya Limanlarının Kaderi (Teke Yarımadası Kıyılarında Jeoarkeolojik Araştırmalar)'. **XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 419-440.
- Öner, E. 1999a. 'Letoon Kazı Alanı ve Çevresinde Jeomorfolojik - Jeoarkeolojik Araştırmalar'. *Ege Coğrafya Dergisi* **10**, 51-82.
- Öner, E. 1999b. 'Zur Geomorphologie der Eşen-Deltaebene und des antiken Hafens von Patara, Südwesttürkei'. *Dynamik, Datierung, Ökologie und Management von Küsten, Beiträge der 16. Jahrestagung des Arbeitskreises "Geographie der Meere und Küsten". Marburger Geographie Schriften* **134**, 101-115, Marburg.
- Öner, E. 2001. 'Eşen Çayı Delta Ovasının Alüvyal Jeomorfolojisi ve Jeoarkeolojik Değerlendirmeler'. *Türkiye Kuvatneri Çalıştayı Makaleler Kitabı*, 103-121, İstanbul.
- Öner, E. 2009. Güneybatı Anadolu'nun Kıyı Jeomorfolojisi (Teke Yarımadası Kıyı Bölümü). TÜBİTAK Proje No: ÇAYDAG 199Y078.
- Öner, E. 2013. Likya'da Paleocoğrafya ve Jeoarkeoloji Araştırmaları. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayın No: 182, İzmir.
- Öner, E., Meriç, E., Nazik, A., Avşar, N. 2013. 'Yeni Bademli Höyüğü Çevresinde Alüvyal Jeomorfoloji ve Paleontoloji Araştırmaları (Gökçeada-Çanakkale)'. Profesör Dr. İlhan Kayan'a Armağan, s. 839-876, E. Öner (ed.), EÜ Yay. Edebiyat Fakültesi Yayın No: 181, XXXVIII+998s., Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova, İzmir.
- Parlak, S. 2012. 'Antik Dönem Anadolu Kültürleri ve Kültür Merkezleri'. Uzmanlık Tezi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü. 73 sayfa.
- Robertson, A.H.F., Dixon J.E. 1984. Introduction: Aspects of the geological evolution of the eastern Mediterranean; In: Dixon J.E. & Robertson A.H.F. (eds.), *The evolution of the Eastern Mediterranean*, Publ. Geol. Soc. London, 17, 1-74.
- Saraçoğlu, H. 1968. Akdeniz Bölgesi. *Türkiye Coğrafyası Üzerine Etüdler*. C.III, 1. Kısım, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Şahin, N. 2012. 'Apollon Klarios Bilicilik Merkezi'. Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları, İzmir, 248-272.
- Şahin, S., Adak, M. 2007. *Stadiasmus Patarensis. Itinera Romana Provinciae Lyciae*. Monographien zur Gephyra **1**, 332 s., Ege Yayınları, İstanbul.
- Şahin, S. 2008. 'Der ersonische Leuchtturm und die vespasianischen Thermen von Patara. Eine Gegenkritik'. *Gephyra* **5**, 1-32.

- Şahin, S. 2009a. 'Kragos Oros, Titanis Petra und der Apollontempel von Patara. Lokalisierungsversuche in der historischen Geographie Lykiens'. şurada: Olshausen, E., Sauer, V. (ed.), Die Landschaft und die Religion. Stuttgarter Kolloquium zur Historischen Geographie des Altertums 9, 2005 (Geographica Historica, C. 26), Stuttgart, 337-352.
- Şahin, S. 2009b. 'Patara Deniz Feneri. Eleştiriye Eleştiri'. Tekin, O. [ed.], History, Numismatics and Epigraphy in the Mediterranean World. Studies in memory of Clemens E. Bosch and Sabahat Atlan and in honour of Nezahat Baydur, İstanbul, 331-344.
- Şahin, S. 2011. 'Stadiasmus Patarensis. Likya'nın Roma Yolları'. Arkeoloji ve Sanat **136**, 89-128.
- Şahin, Ş. 2012. 'Kragos Oros, Titanis Petra ve Patara Apollon Tapınağı, Lykia'nın Tarihi Coğrafyası'na İlişkin Bir Lokalizasyon Denemesi'. (Çev.: N. E. Akyürek Şahin), Eskiçağ Yazıları **3**, 1-28.
- Şenel, M. 1997a. 1/250000 ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları No: 2 Fethiye Paftası. MTA Jeol.Etüt.Dair., Ankara.
- Şenel, M. 1997b. 1/100000 ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları No: 2 Fethiye-L8 Paftası. MTA Jeol.Etüt.Dair., Ankara.
- Şenel, M. 1997c. 1/100000 ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları No: 3 Fethiye-L9 Paftası. MTA Jeol.Etüt.Dair., Ankara.
- Şenel, M. 1997d. 1/100000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları No: 4 Fethiye-M8 Paftası. MTA Jeol.Etüt.Dair., Ankara.
- Şengör, A.M.C ve Yılmaz, Y. 1981. 'Tethyan evolution of Turkey: A plate tectonic pproach'. Tectonophysics **75**, 181-241, (1981).
- Taşlıkılıçlı, Z. 1963. Anadolu'da Apollon Kültü ile İlgili Kaynaklar. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 995, 240 s, İstanbul.
- Tomlinson, R. A. 2003. Yunan Mimarlığı, Bristol Klasikleri, (Çev. R. Akbulut), Homer Kitabevi, İstanbul, (Orijinal Basım Tarihi 1991).
- Von Wilamowitz-Moellendorff, U. 1921. Griechische Verskunst. Berlin.

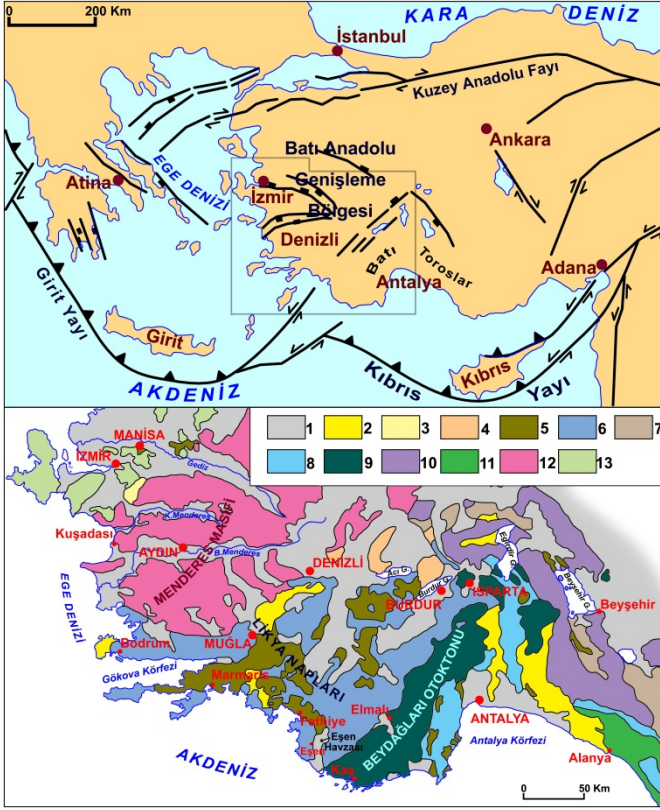

Şekil 1- Eşen ovası ve Patara'nın lokasyon haritası (Öner, 1993).
Figure 1- Location map of the Eşen plain and Patara (Öner, 1993).

Şekil 2- Eşen çayı havzasının uydu görüntüsü (Google Earth) (solda) ve hipsometrik haritası (sağda).
Figure 2- Google Earth image of the Eşen-river basin (left) and hypsometric map (right)

Discussions on the Location of Apollo Temple at Patara in the Light of Paleogeographic-Geoarchaeological Findings:
Was the Apollon Temple at Patara in the Kısık Strait? (Eşen Plain – MUĞLA/ANTALYA)

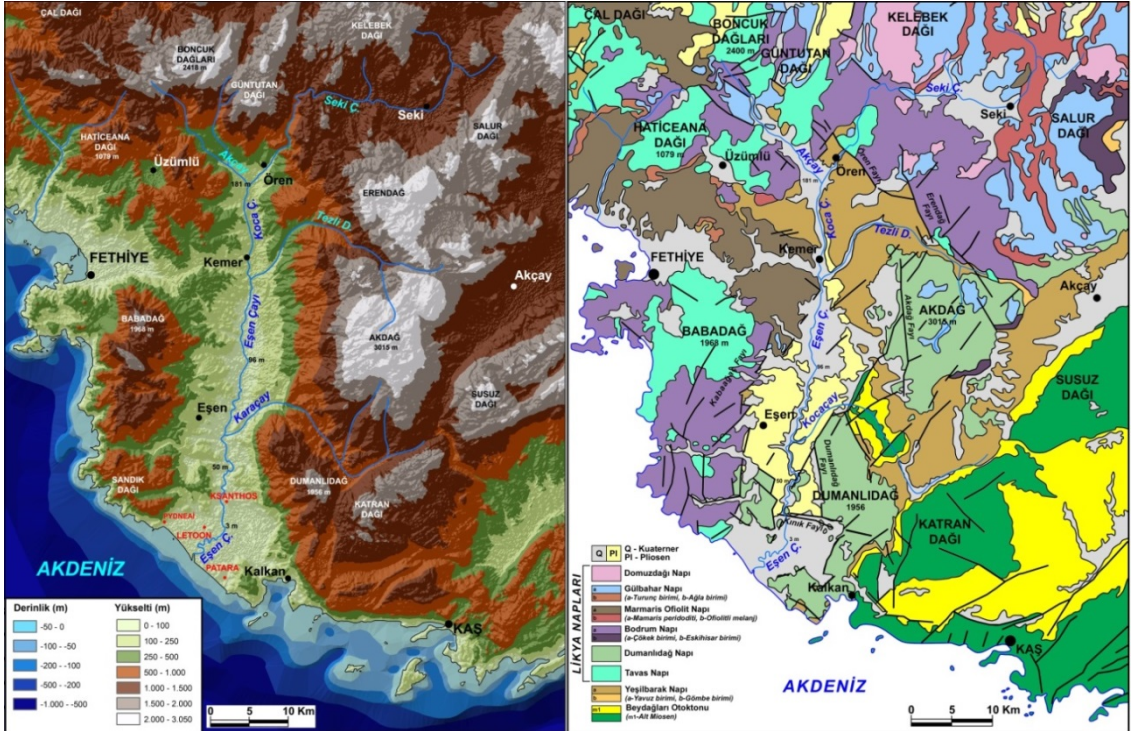

Şekil 3-Ege ve Batı Anadolu'nun tektonik haritası (Alçıçek, 2007) (üstte); Güneybatı Anadolu'nun yapısal şeması (Şenel, 1997a,b,c,d) (altta).

- (1. Plio-Kuaterner; 2. Antalya Miosen havzası; 3. Torbalı-Kemalpaşa post-tektonik molas havzası; 4. Tavas-Burdur post-tektonik molas havzası; 5. Ofiolit napları; 6. Likya napları; 7. Beyşehir-Hoyran-Hadim napları; 8. Antalya napları; 9. Beydağları otoktonu; 10. Anamas-Akseki otoktonu; 11. Alanya napı; 12. Menderes masifi; 13. Menderes masifi kuzeyi metamorfik olmayan seri)

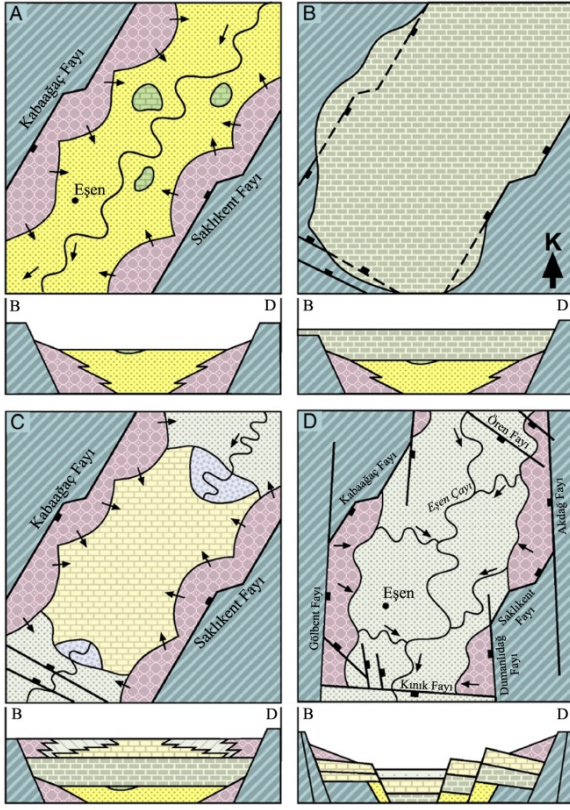
Figure 3- Tectonic map of the Aegean and Western Anatolia (Alçıçek, 2007) (above); Structural outlines of the southwestern Anatolia (Şenel, 1997 a,b,c,d) (below).

- (1. Plio-Quaternary; 2. Antalya Miocene basin; 3. Torbalı-Kemalpaşa post-tectonic molasse basin; 4. Tavas-Burdur post-tectonic molasse basin; 5. Ophiolite nappes; 6. Lycian nappes; 7. Beyşehir-Hoyran-Hadim nappes; 8. Antalya nappes; 9. Beydağları autochthon; 10. Anamas-Akseki autochthon; 11. Alanya nappe; 12. Menderes massif; 13. Non-metamorphic series on northern of Menderes massif)

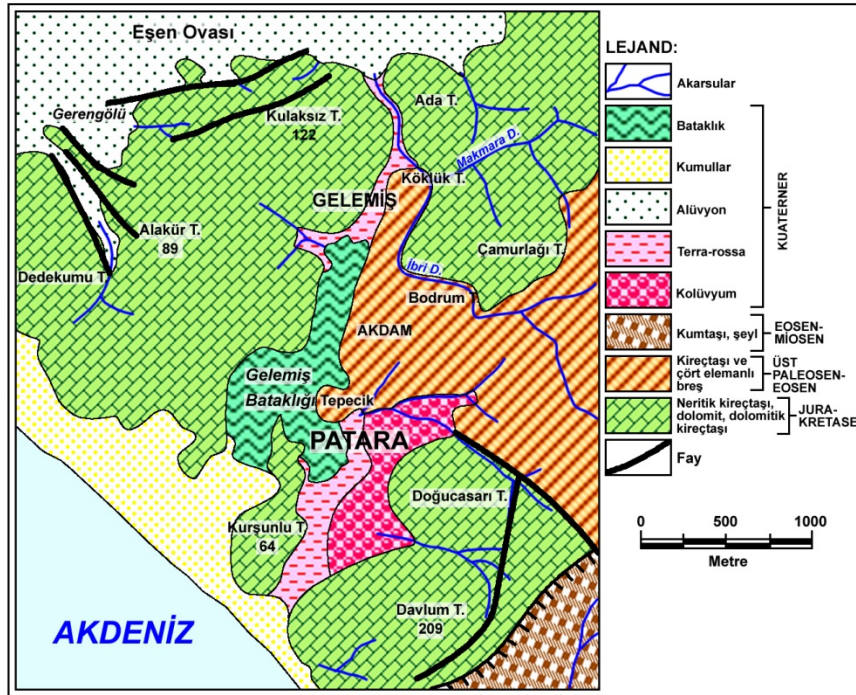
Şekil 4- Eşen çayı havzasının uydu görüntüsü üzerinden hazırlanmış hipsometrik haritası(solda) ile havzanın yapısal birimleri haritası (sağda)(Şenel, 1997a).

Figure 4- Hypsometric map produced from satellite image (left) and structural units (right) of the Eşen-river basin. (Şenel, 1997a).

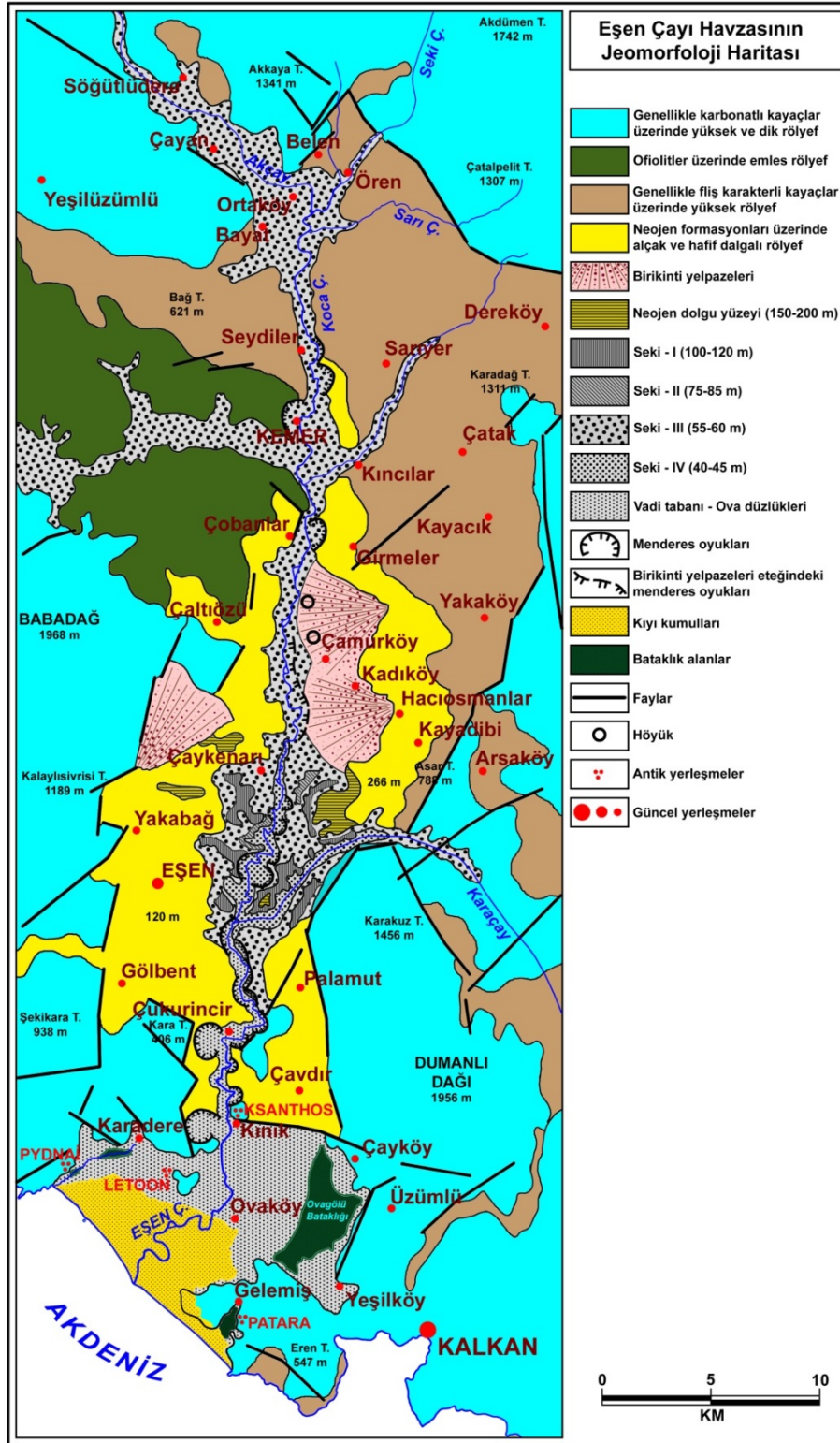
Şekil 5- Eşen çayı havzasının yapısal evrimi (Alçıçek, 2006 ve 2007)(A- Tortonien, B-Erken Pliosen, C- Geç Pliosen, D- Geç Pliosen sonrası) (Açıklama için metne bkz.)

Figure 5- Structural evolution of the Eşen-river basin (Alçıçek, 2006 and 2007) (A- Tortonian, B-Early Pliocene, C- Late Pliocene, D- After the Late Pliocene) (See text for explanation).

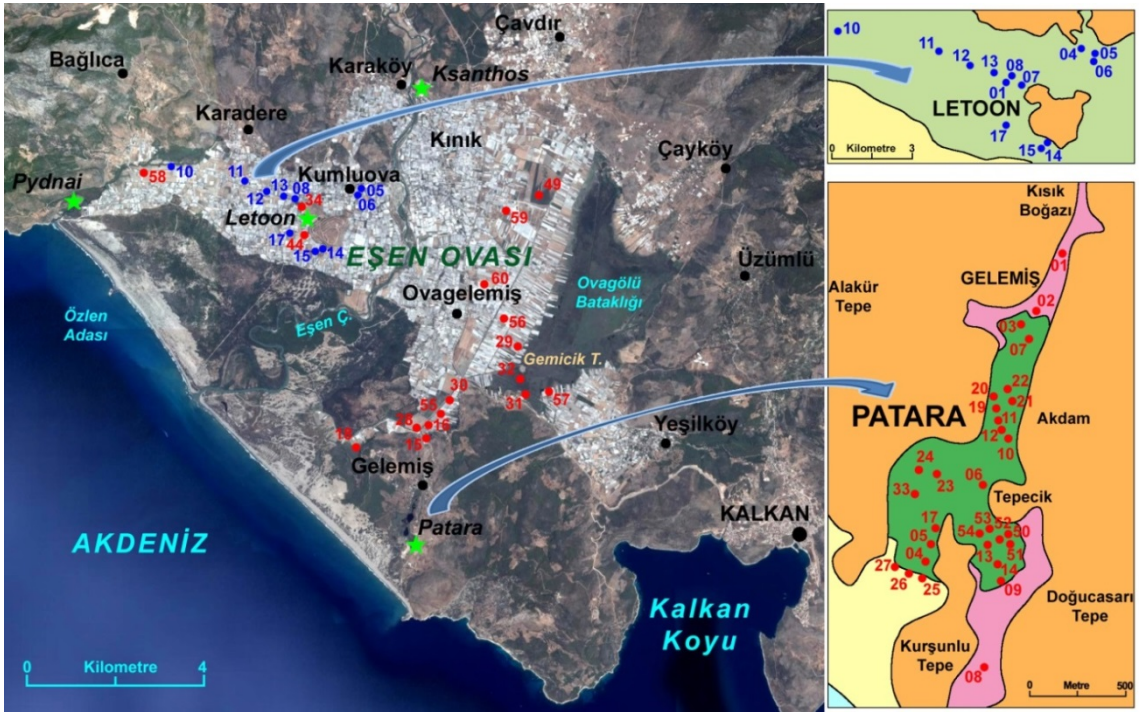
Şekil 7- Patara ve çevresinin jeoloji haritası (Şenel, 1997'den düzenlenmiştir).

Figure 7- Geological map of Patara and surroundings (Based on Şenel 1997).

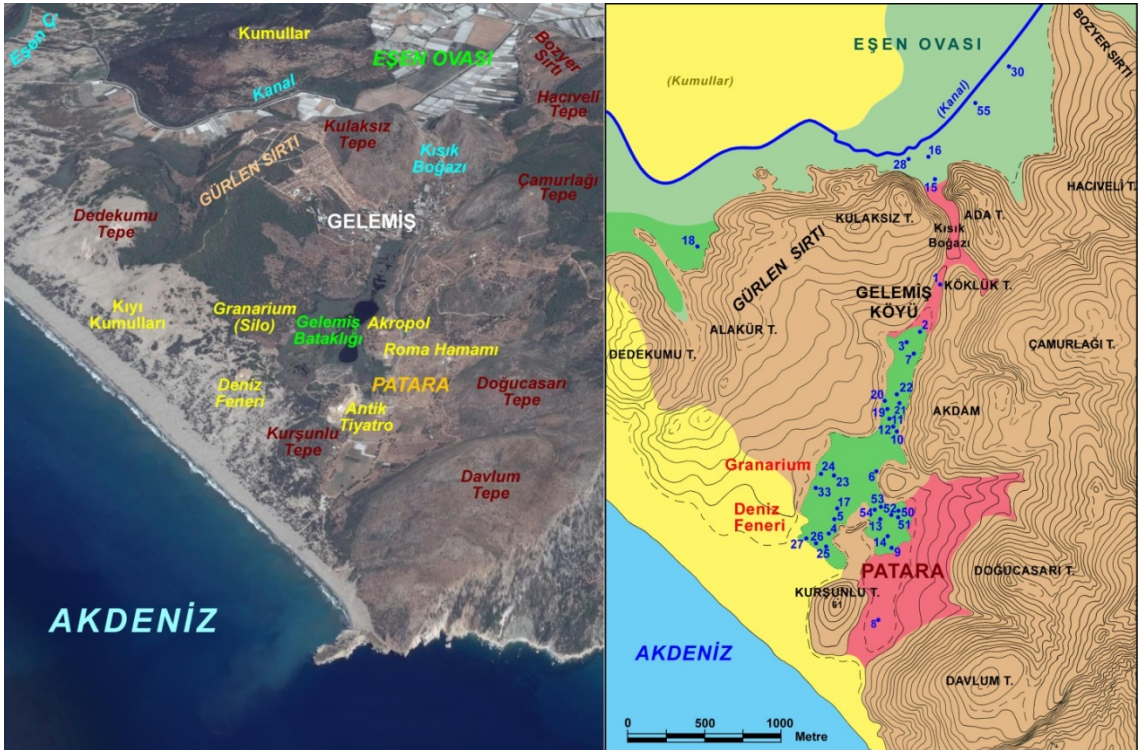
Şekil 6- Eşen çayı havzasının jeomorfoloji haritası (Göçmen, 1977).

Figure 6- Geomorphological map of the Eşen-river basin (Göçmen, 1977).

Şekil 8- Eşen ovasının uydu görüntüsü ve delgi sondaj yerleri.

Figure 8- Satellite image of the Eşen plain and locations of core-drillings.

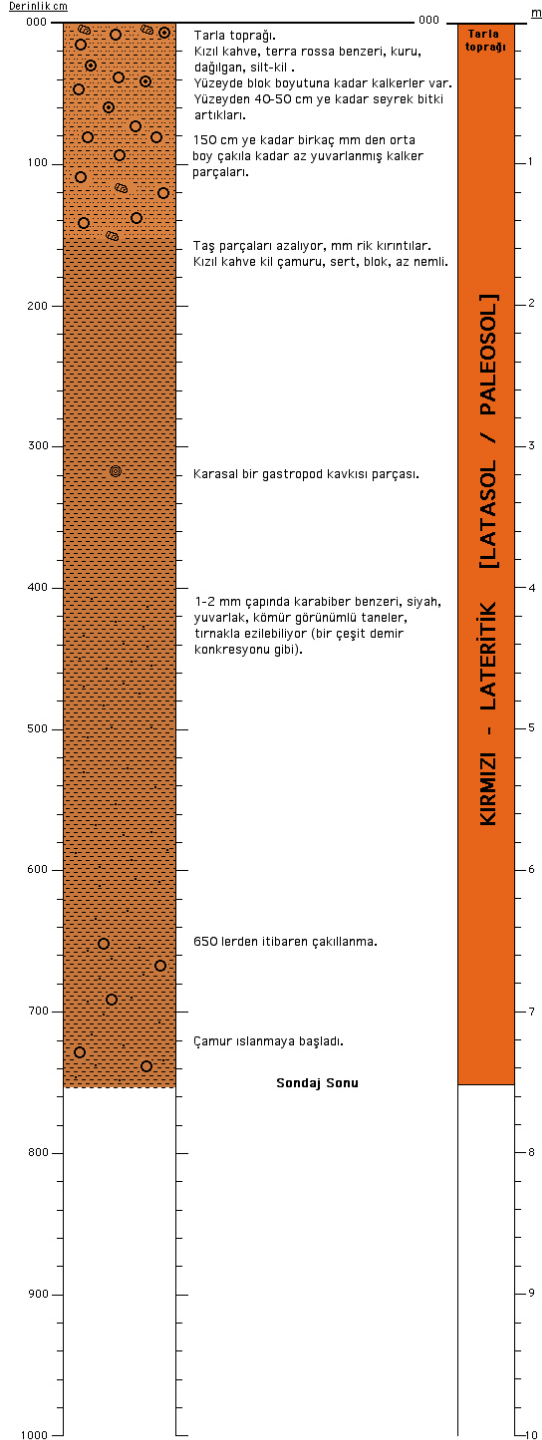
Şekil 9- Patara ve çevresinin uydu görüntüsü (solda) ile topografya haritası (sağda).

Figure 9- Satellite image (left) and topographical map (right) of Patara and its surroundings.

Discussions on the Location of Apollo Temple at Patara in the Light of Paleogeographic-Geoarchaeological Findings:
Was the Apollo Temple at Patara in the Kısık Strait? (Eşen Plain – MUĞLA/ANTALYA)

Derinlik : 750 cm
Yüze yüksekliği : ~500 cm
Dip yüksekliği : ~250 cm
Taban suyu : Yok

EŞEN 01 (PTR 93-01)
Sondaj tipi : Ejjekelkamp
Yer : Gelemiş köyü çıkışında Kısık girişi,
Köklük tepesi önü.

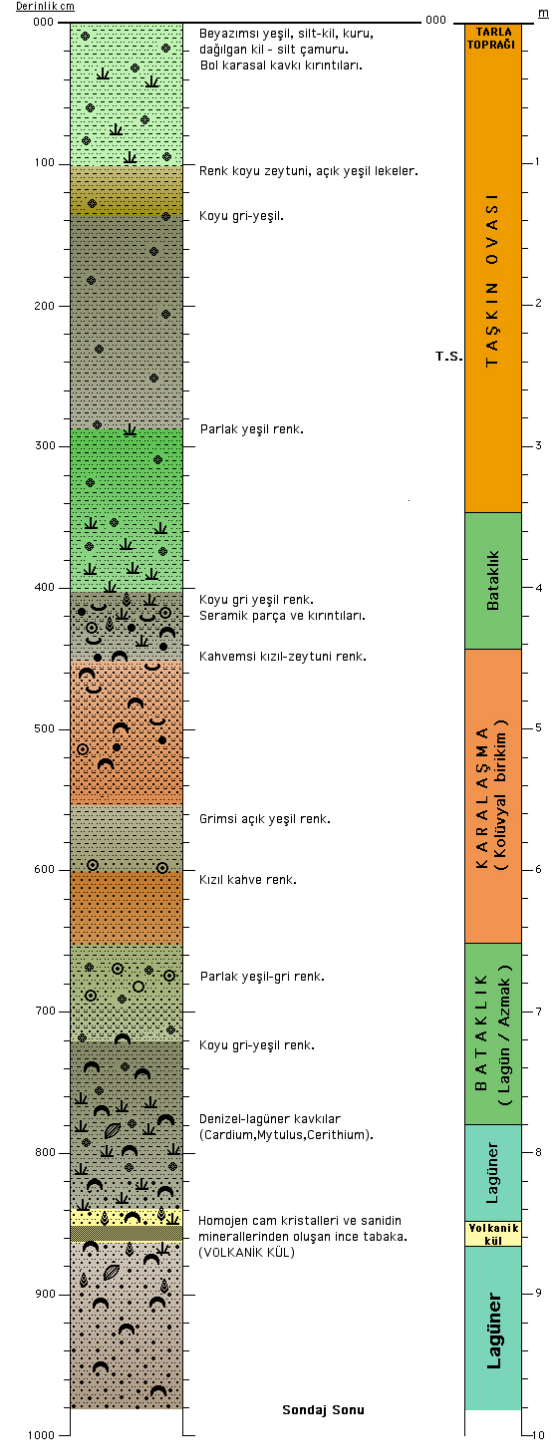

Şekil 10- Eşen 01 numaralı sondaj logu.

Figure 10- Core profile (log) of Eşen 01 drilling.

Derinlik : 980 cm
Yüze yüksekliği : ~300 cm
Dip yüksekliği : ~780 cm
Taban suyu : 235 cm

EŞEN 16 (PTR 93-16)
Sondaj tipi : Ejjekelkamp
Yer : Kısık boğazından 50-60 m. Eşen ovasına doğru.

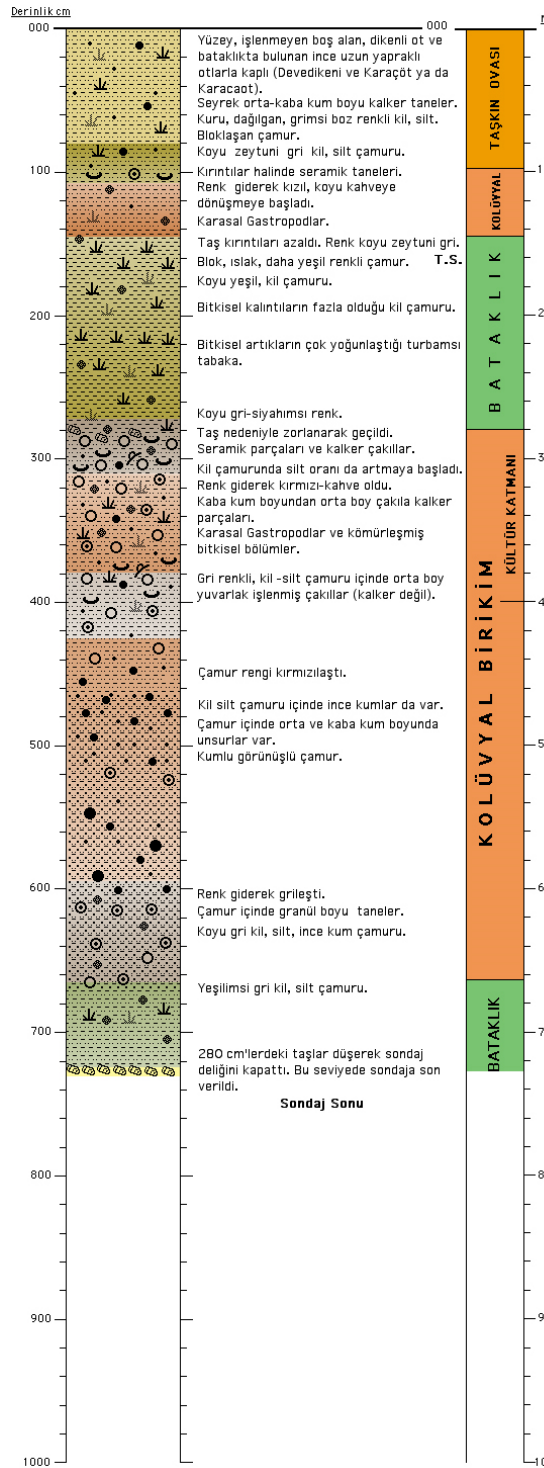
Şekil 11-Eşen 16 numaralı sondaj logu.

Figure 11- Core profile (log) of Eşen 16 drilling.

Derinlik : 720 cm
Yüze yüksekliği : ~200 cm
Dip yükseltisi : ~420 cm
Taban suyu : 150 cm

EŞEN 28 (PTR 95-04)

Sondaj tipi : Ejjekamp
Yer : Kısık Boğazi önü, yol çatı hizasında güneydeki kayalık ile yol arası boşluk.

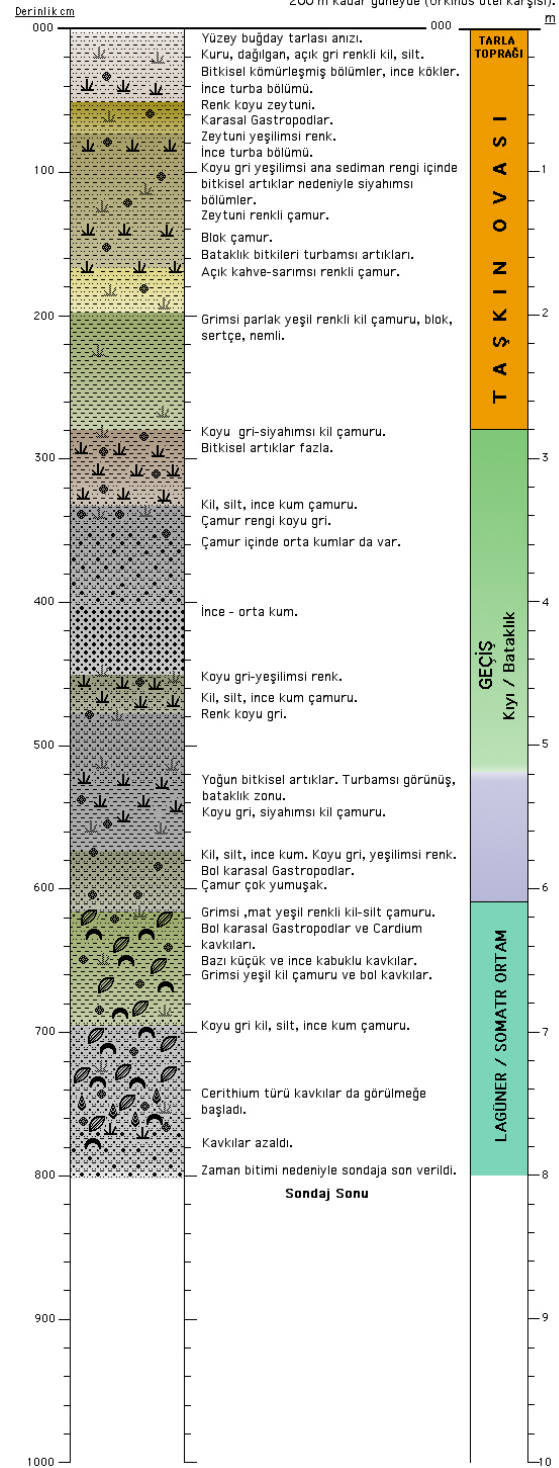
Şekil 12- Eşen 28 numaralı sondaj logu.

Figure 12- Core profile (log) of Eşen 28 drilling.

Derinlik : 800 cm
Yüze yüksekliği : ~200 cm
Dip yükseltisi : ~600 cm
Taban suyu : 150 cm

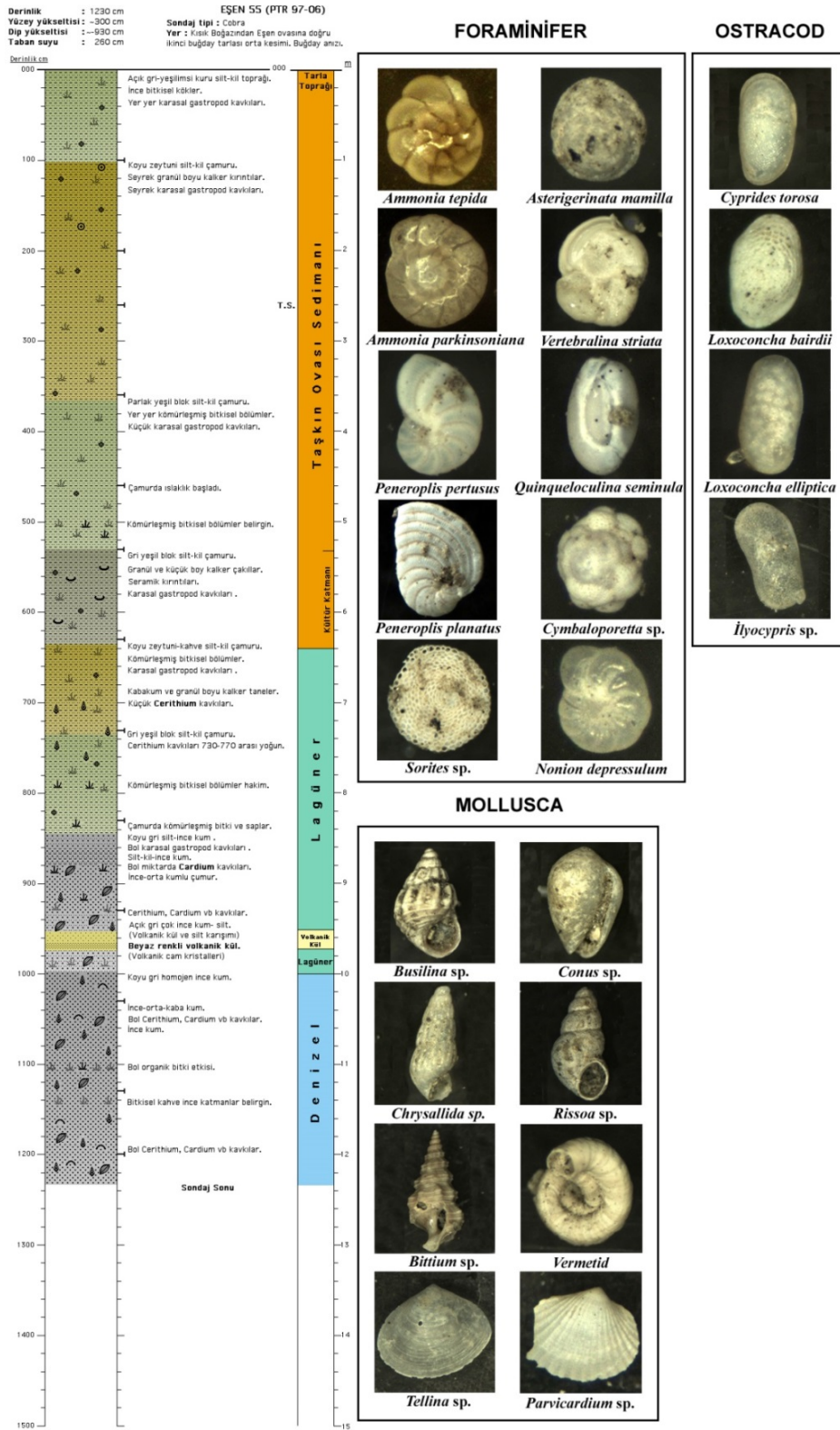
EŞEN 30 (PTR 95-06)

Sondaj tipi : Ejjekamp
Yer : Kaş asfaltından Patara'ya ayrılan yol ile ovaya doğru olan kanal arasında, yol ayrımından 200 m kadar güneyde (Orkinos otel karşısı).

Şekil 13- Eşen 30 numaralı sondaj logu.

Figure 13- Core profile (log) of Eşen 30 drilling.

Şekil 14- Eşen 55 numaralı sondaj logu ve bu sondaja ait mikro ve makro fosiller.

Figure 14- Core profile (log) of the drilling number "Eşen 55" with macro and micro fossils.

*Discussions on the Location of Apollo Temple at Patara in the Light of Paleogeographic-Geoarchaeological Findings:
Was the Apollon Temple at Patara in the Kısık Strait? (Eşen Plain – MUĞLA/ANTALYA)*

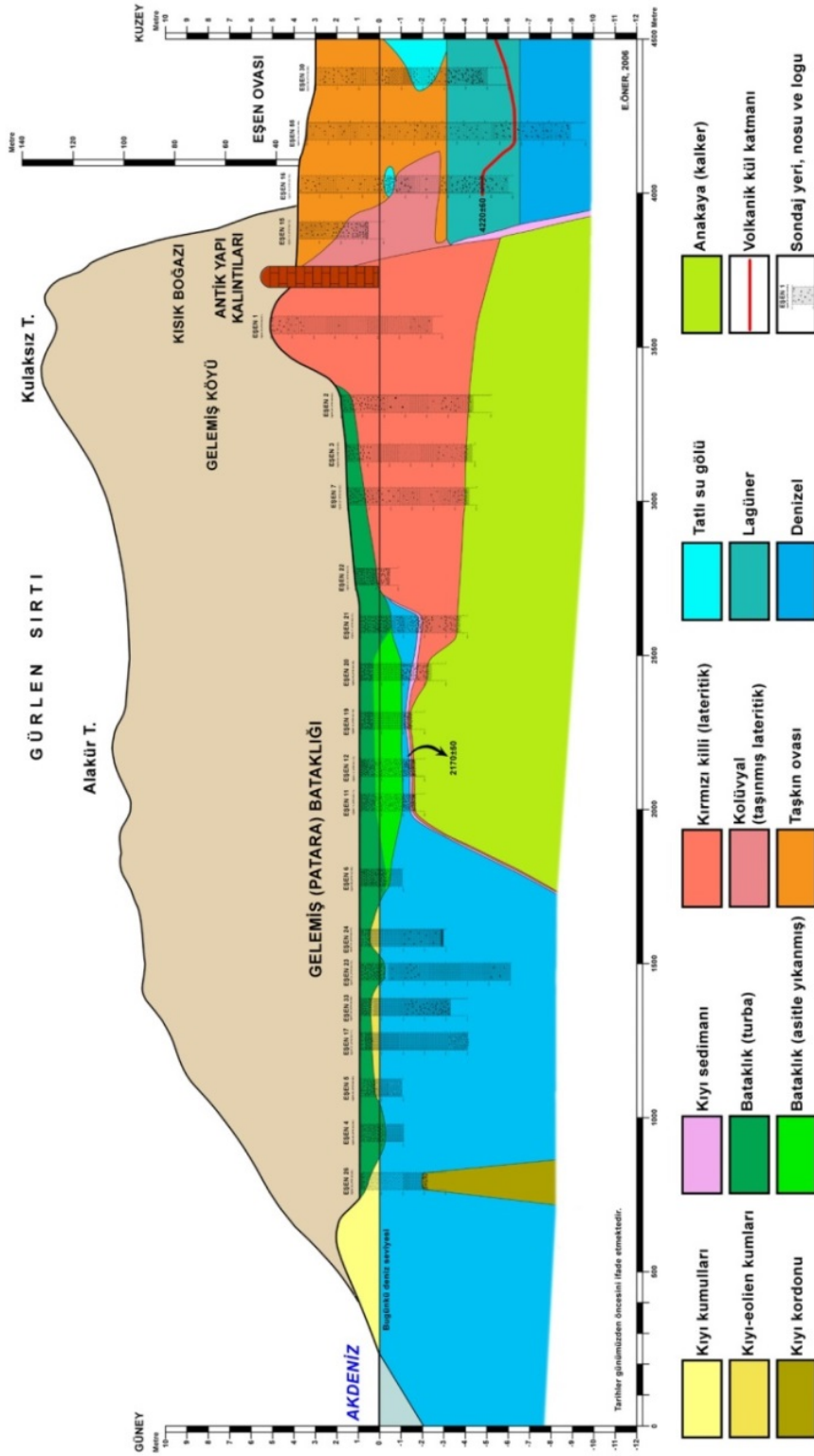

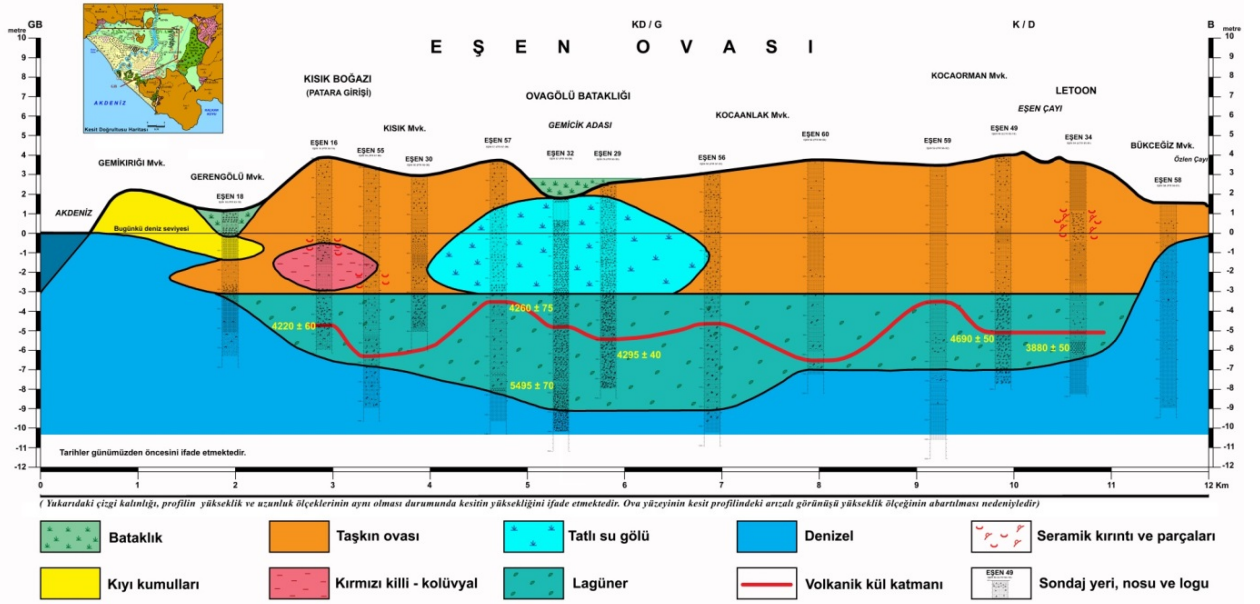
Şekil 15- Eşen ovasının son 6000 yıllık jeomorfolojik evrimi ile günümüz ve gelecekteki görünümü.
Figure 15- Geomorphological evolution of the last 6000 years of the Eşen plain with present and future landscape.

Şekil 16- Patara ve yakın çevresinin GÖ 3000'lerdeki manzarası.

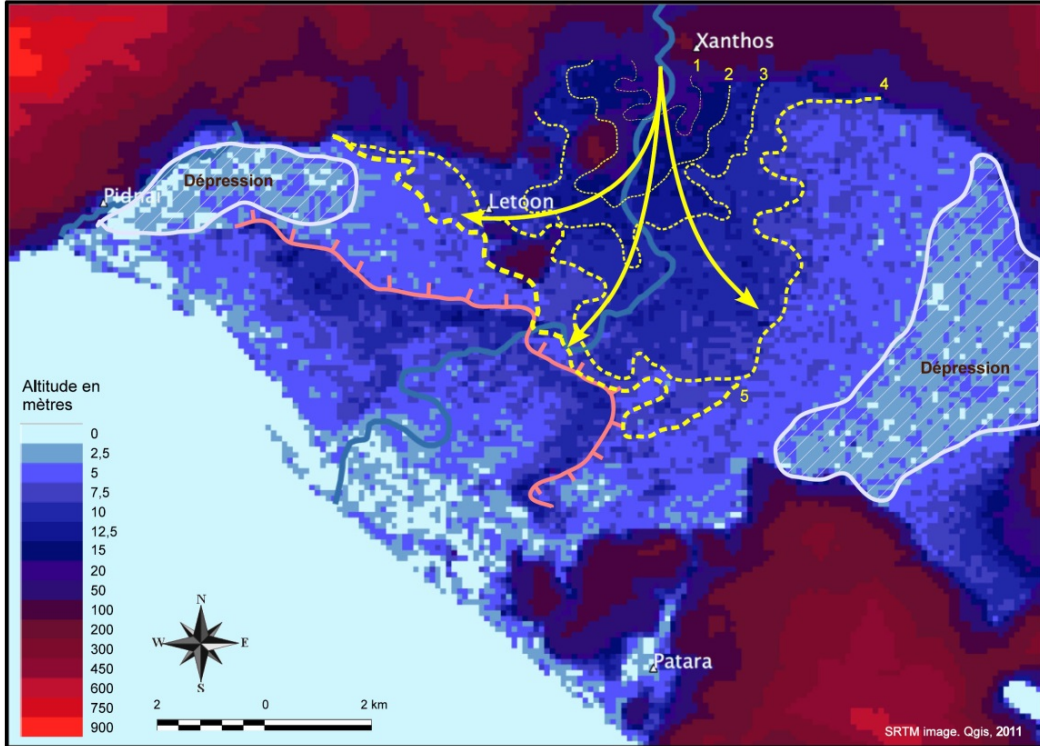
Figure 16- Landscape of the Patara and its surroundings in 3000 years ago.

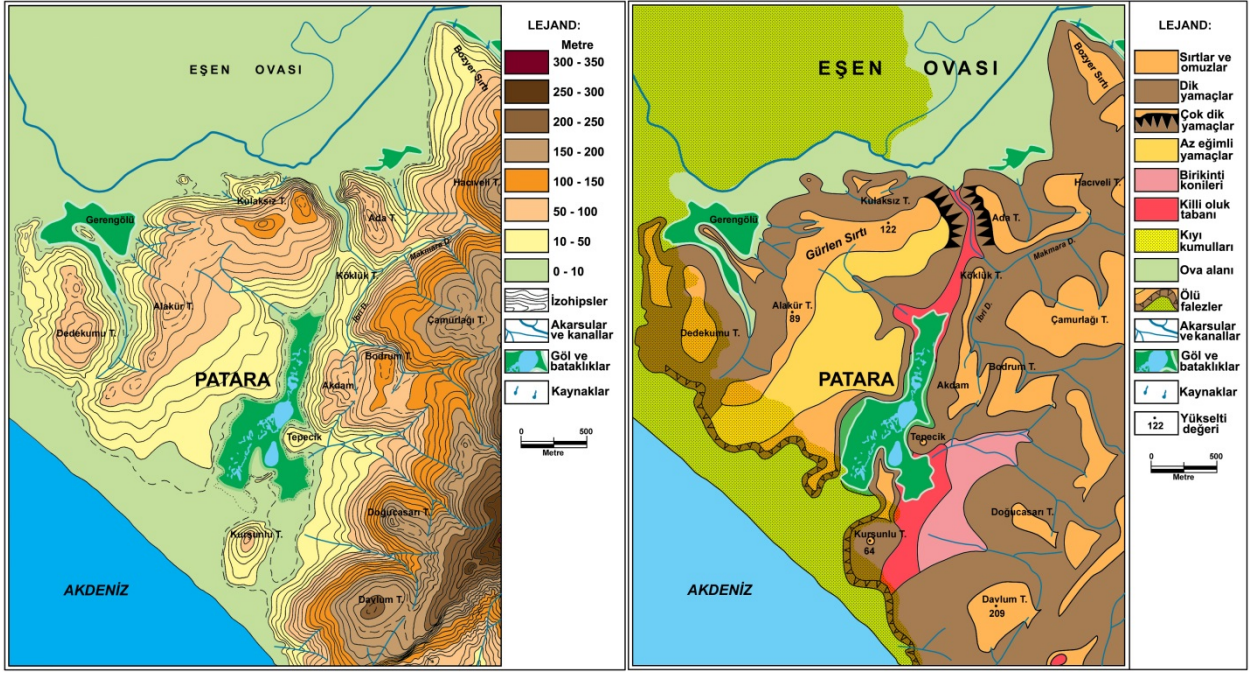
Şekil 18- Eşen Ovası'ndaki sondaj sonuçlarına göre genelleştirilmiş kesit (Öner, 2013).

Figure 18- Simplified cross section of the Eşen Plain based on core drilling (Öner, 2013).

Şekil 19- Eşen çayı deltasının uydu görüntüsünden hazırlanmış gelişme aşamaları (Fouache et al., 2012) (açıklama için metne bkz.).

Figure 19- Developmental stages of Eşen-river delta produced from satellite image (Fouache et al., 2012) (See text for explanation).

Şekil 20- Patara ve çevresinin hipsometrik (solda) ve jeomorfoloji (sağda) haritaları.

Figure 20- Hypsometric (left) and Geomorphological (right) maps of Patara and its surroundings.

*Discussions on the Location of Apollo Temple at Patara in the Light of Paleogeographic-Geoarchaeological Findings:
Was the Apollo Temple at Patara in the Kısık Strait? (Eşen Plain – MUĞLA/ANTALYA)*

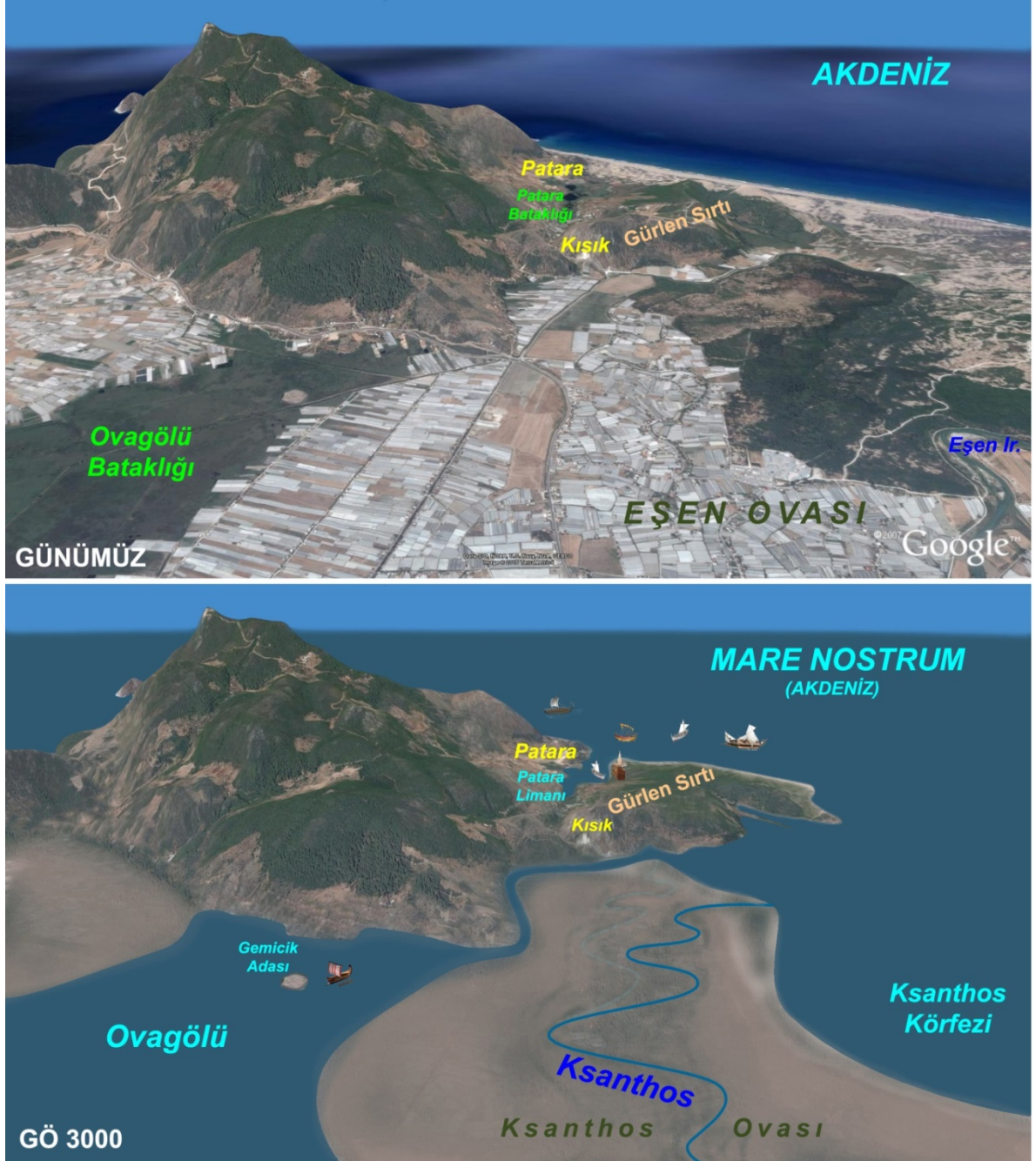
Şekil 22- Eşen ovası ve yakın çevresinin
1/25000 ölçekli sayısal haritasından
hazırlanmış hipsometrik haritası.
*Figure 22- Hhypsometric map of the Eşen
plain and surroundings, produced from
1/25000 scale digital map.*

Şekil 23- Eşen ovası ve Patara oluşuna güneybatıdan bakış. Günümüz manzarası (üstte);
GÖ 3000 yıllarına ait manzaranın rekonstrüksiyonu (altta)(Google Earth).

Figure 23- Google Earth view of the Patara depression from southwest. Present day (above)
and reconstruction of about 3000 years ago (below).

*Discussions on the Location of Apollo Temple at Patara in the Light of Paleogeographic-Geoarchaeological Findings:
Was the Apollon Temple at Patara in the Kısık Strait? (Eşen Plain – MUĞLA/ANTALYA)*

Şekil 24- Eşen ovası ve Patara oluşuna kuzeydoğudan bakış. Günümüz manzarası (üstte),
GÖ 3000 yıllarına ait manzaranın rekonstrüksiyonu (Google Earth).

*Figure 24- Google Earth view of the Patara depression from northeast. Present day (above)
and reconstruction of about 3000 years ago (below).*

Şekil 25-Eşen ovasından Kısık boğazına bakış (üstte). Kısık boğazı ve hemen yakınında ovada yapılan EŞEN 16 numaralı sondaj çalışması (sol altta). Kısık boğazına Patara yönünden bakış; antik yapı kalıntıları kazı çalışmaları ve batı yamaçta bulunan anakayadaki oyuklar (sağ altta).

Figure 25- The Kısık gorge from the Eşen plain (above), Kısık gorge and core drilling work number "Eşen 16" (left below) and Kısık gorge from south (Patara): ruins of ancient structure, excavation works, niches on the western slope (right below)

Şekil 26- Kısık boğazındaki kemerli antik yapı kalıntılarında kazı çalışmaları.

Figure 26- Excavation works of the remains of ancient arched structure in the Kısık gorge.

*Discussions on the Location of Apollo Temple at Patara in the Light of Paleogeographic-Geoarchaeological Findings:
Was the Apollon Temple at Patara in the Kısık Strait? (Eşen Plain – MUĞLA/ANTALYA)*

Şekil 27- Delfi (Yunanistan) (üstte) ve Didim'deki (altta) Apollon tapınaklarına ait rekonstrüksiyonlar.
Figure 27- Reconstructions of the temple of Apollo in Delphi (Greece) (above) and in Didyma (Turkey) (below).

Şekil 28- Delfi'deki (Yunanistan) Apollon tapınağına ait kalıntılar.
Figure 28- Remains of the temple of Apollo at Delphi (Greece).

Şekil 29- Didim'deki (Türkiye) Apollon tapınağına ait kalıntılar.
 Figure 29- Remains of the temple of Apollo in Didyma (Turkey).

Şekil 30- Klaros'daki (Ahmetbeyli-İzmir-Türkiye) Apollon tapınağına ait kalıntılar.
 Figure 30- Remains of the temple of Apollo in Klaros (Ahmetbeyli-İzmir- Turkey).

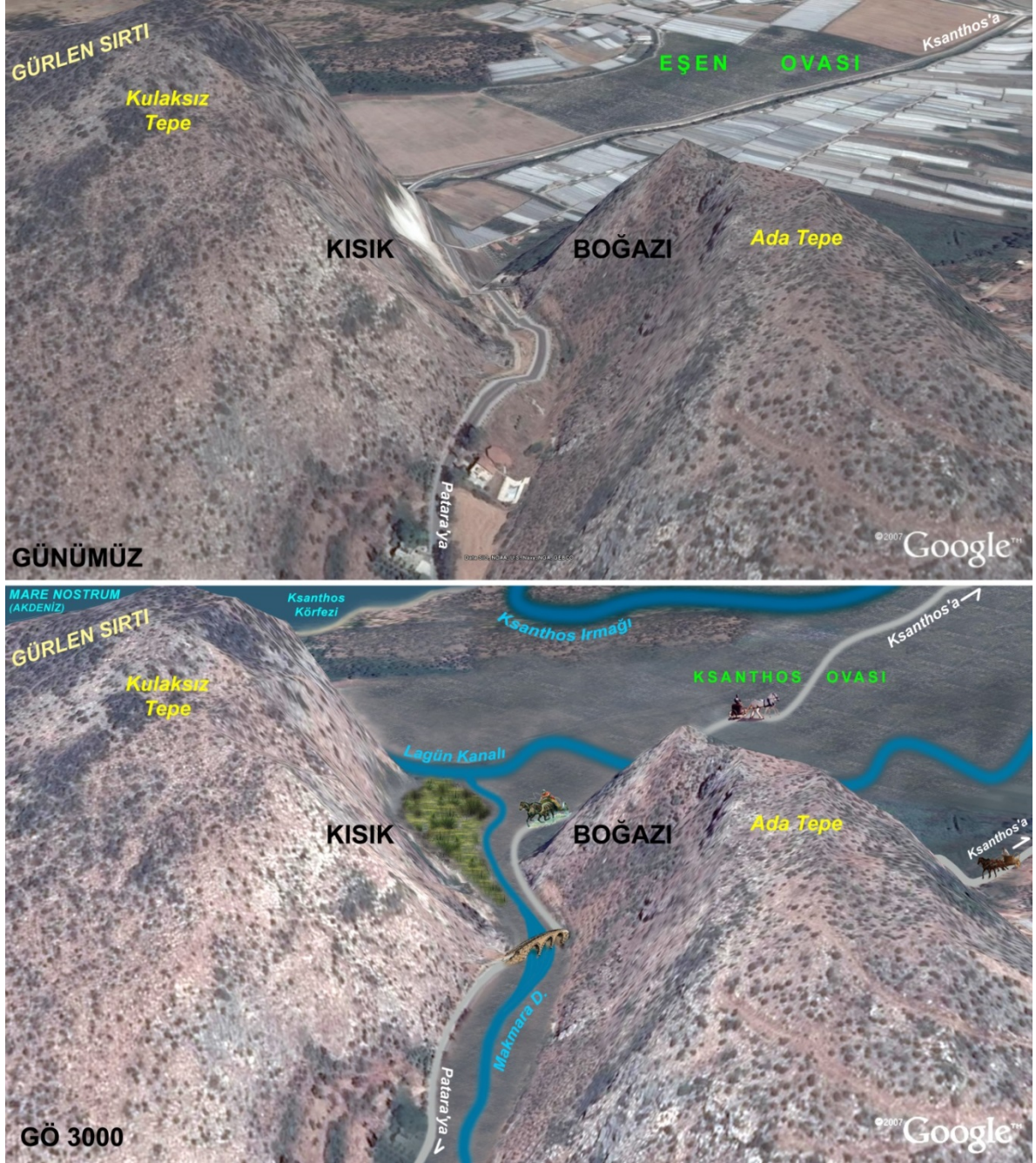
*Discussions on the Location of Apollo Temple at Patara in the Light of Paleogeographic-Geoarchaeological Findings:
Was the Apollon Temple at Patara in the Kısık Strait? (Eşen Plain – MUĞLA/ANTALYA)*

Şekil 31- Türkiye'deki çeşitli antik köprü kalıntılarına örnekler.
Figure 31- Examples of some ancient bridge remains in Turkey.

Şekil 32- Patara Kısık boğazındaki antik kemerli kalıntılar. Bir, iki ya da üç gözlü köprü kalıntısı olabilir.
Figure 32- Remains of ancient arched structures in the Kısık gorge of Patara. It may be one, two or three-arched bridge remains.

Şekil 33- Patara Kısık boğazı (günümüz, üstte) ve 3000 yıl önceki köprülü görünümünün rekonstrüksiyonu (altta).
 Figure 33- The Patara Kısık gorge (present, above) and reconstruction with bridge about 3000 years ago (below).